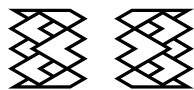

RIIGIKOGU

Riigikogu kõrghariduse toetusrühma raport

Kõrghariduse roll, kvaliteet ja rahastamise alused

Olulise tähtsusega riikliku küsimuse (OTRK) arutelu Riigikogus
Tallinnas, 9. detsembril 2021. aastal

RIIGIKOGU

Riigikogu kõrghariduse toetusrühma raport

Kõrghariduse roll, kvaliteet ja rahastamise alused

Olulise tähtsusega riikliku küsimuse (OTRK) arutelu Riigikogus
Tallinnas, 9. detsembril 2021. aastal

Riigikogu kõrghariduse toetusrühm:

Margit Sutrop (esimees), Jaak Valge (aseesimees), Yoko Alender, Riho Breivel, Peeter Ernits, Helle-Moonika Helme, Heiki Hepner, Toomas Järveoja, Uno Kaskpeit, Signe Kivi, Aivar Kokk, Erik-Niiles Kross, Tarmo Kruusimäe, Helmen Kütt, Viktoria Ladõnskaja-Kubits, Jürgen Ligi, Oudekki Loone, Lauri Läänemets, Kristen Michal, Eduard Odinets, Jevgeni Ossinovski, Heidy Purga, Üllar Saaremäe, Andrus Seeme, Priit Sibul, Mihhail Stalnuhhin, Marko Šorin, Timo Suslov, Vilja Toomast, Marko Torm.

Koostaja: Margit Sutrop

Konsultandid: Hanna Kanep, Signe Kivi, Marilin Roomet, Aune Valk

Keeletoimetajad: Laura Lilles-Heinsar, Tiia Kõnnussaar, Doris Lisett Rudnevs

ISBN 978-9916-677-08-7

ISBN 978-9916-677-09-4 (pdf)

SISUKORD

Saateks <i>Margit Sutrop</i>	5
I. Kõrghariduse roll täna ja homme	
Kõrghariduse väärtus inimesele, kultuurile ja ühiskonnale <i>Margit Sutrop</i>	7
Kõrgharidusõppe suundumused <i>Uku Varblane, Heili Hein, Kadri Männasoo</i>	11
II. Ühiskonna ja tööturu vaade kõrgharidusele	
Tuleviku töö perspektiivid ja seos (kõrg)haridusega <i>Raul Eamets</i>	15
Kõrgharidus ja tööturg OSKA tööjõu- ja oskuste vajaduse prognoosi vaates <i>Tiia Randma ja Yngve Rosenblad</i>	18
Tööandjate vaade kõrgharidusele <i>Anneli Entson</i>	21
III. Kõrgkoolide vaade kõrgharidusele	
Eesti üliõpilane: töö, toetused ja vaimne tervis <i>Allan Akstiim</i>	25
Ülikoolide majandamismudelitest, õppejõudude järelkasvust ja palkadest <i>Hanna Kanep</i>	30
Ülikoolide rektorite vaade <i>Mart Kalm, Toomas Asser, Tiit Land, Tõnu Viik,</i> <i>Ivari Ilja, Mait Klaassen</i>	34
Rakenduskõrgkoolide (pro)rektorite vaade <i>Koit Kaskel, Piret Viirpalu,</i> <i>Ülle Ernits, Ulla Preeden, Enno Lend, Ingrid Vetka, Vahur Karus, Mait Rungi</i>	41
IV. Kõrghariduse juhtimine	
Paigal seismine on igatahes tagasimine <i>Janar Holm</i>	55
Kõrghariduse rahastamine tasuta kõrghariduse reformi järgselt <i>Margus Haidak</i>	57
Kõrghariduse kvaliteet Eestis 2021 <i>Heli Mattisen</i>	59
V. Kõrghariduse rahastamise alused	
Kõrghariduse rahastusmudelid teoreetilisest vaatenurgast <i>Kaire Põder,</i> <i>Uku Varblane</i>	67
Kõrghariduse rahastusmudelite tugevused ja nõrkused <i>Aune Valk</i>	72
Ülikoolid ja raha <i>Jaak Aaviksoo</i>	74
Eesti haridusleppe sõlminud organisatsioonide sisend	76

Margit Sutrop

Riigikogu kõrghariduse toetusrühma esimees

Eesti on väike riik. Soovime vaimult suureks saada, paistes silma oma inimeste töökuse, ettevõtlikkuse, loovuse ja nutikusega. Eesti riiki ei oleks, kui meie esivanematel poleks olnud tarkust ja julgust panna alus eestikeelsele kõrgharidusele. Kui Tartu Ülikool alustas 1919. aastal tööd eestikeelse ülikoolina, oli Eestis vaid 800 kõrgharitud eestlast. Rahvusülikooli loomine kindlustas mitte ainult eesti keele, vaid ka meie väikerahva püsimise – kasvatas rahvuslikku haritlaskonda, tagas emakeelse kõrghariduse, teaduse ja kultuuri arengu ning rajas tugeva aluse iseseisvale rahvusriigile. Meil on põhjust tunda selle üle uhkust, sest maailmas on vaid 50 keelt, milles kõrgharidust antakse.

Täna on Eestis 18 kõrgkooli, mille ülesandeks on pakkuda uusimal teaduslikul teadmisel põhinevat kõrgharidust, koolitada riigile ja ühiskonnale vajalikel erialadel kõrgharitud spetsialiste ja juhte, olla innovatsiooni mootoriks, tegelda rahvusteadustega, anda panus maailmateadusse ning teostada teadmussiire ühiskonda. Eesti konkurentsivõime maailmas, eesti keele ja kultuuri jätkusuutlikkus ning – ilma liialdamata – Eesti riigi tulevik sõltub sellest, kui kvaliteetne on Eesti kõrgharidus.

Paraku ohustab valdkonna aastatepikkune alarahastamine kõrghariduse kvaliteeti ja vähendab üliõpilaste võimalust head haridust saada. Viimased 10 aastat on kõrghariduse tegevustoetus suhtena SKP-sse vähenenud, olles praegu madalam kui 2009. aastal. Kui kehtiva riigieelarve strateegia kohane rahastamine jätkub, langeb tegevustoetus 0,53%ni SKPst (soovitav on 1,5%). Kohati jäävad kõrgkoolide õppejõudude (see tähendab, meie õpetajate õpetajate) palgad alla isegi üldhariduskoolide õpetajate palkadele. Praegune rahastamismudel sunnib ülikooli üle minema ingliskeelsele õppele, seades ohtu eesti keele ja kultuuri tulevikule. Üha vähem astub doktorantuuri eesti üliõpilasi, mistõttu kõrgkooli õppejõudude järelkasv ei ole enam tagatud. Kõrgharidusega spetsialistide puudus elutähtsates ametites (õpetajad, meditsiiniõed, insenerid, IKT spetsialistid jpt) võib halvata Eesti riigi toimimisvõime.

2013/2014 õppeaastal läbi viidud tasuta kõrghariduse reform pidi kõigile motiveeritud üliõpilastele tagama võimaluse omandada kvaliteetne eestikeelne kõrgharidus võrdsetel alustel. Põhimõte on ilus, aga selle eeldused pole täidetud. Esiteks, ka tasuta õppimiseks peab tudengil olema piisav sissetulek. Praegune õppelaenu ja -toetuste süsteem seda ei taga. Üliõpilaste

toetussummad on püsinud kaheksa aastat samad. Vajaduspõhiste õppetootuste kehtestamisel lähtuti töötasu alammäärast, mis oli 2012. aastal 290 eurot. 2021. aastal on töötasu alammäär 584 eurot, toetused pole aga tõusnud. Nii on tudengite sotsiaalne taust tasuta kõrghariduse reformi järel samaks jäänud ja üliõpilased töötavad õpingute ajal isegi rohkem kui enne reformi. See tõttu kannatab ka tudengite vaimne tervis.

Teiseks kvaliteetse tasuta hariduse andmise eelduseks on, et sellele määratakse õiglase hind. Kui riik ei taga õpetamise piisavat rahastust, keelates samas täiskoormusega õppivatelt tudengitelt eestikeelsetel õppekavadel tasu küsimise, hakkavad kõrgkoolid kas piirama ligipääsu (vähendavad õppekohti, sulgevad kalleid erialasid), teevad ingliskeelseid õppekavu (kus saab küsida õppetasu) või annavad järele kvaliteedis.

Mure Eesti kõrghariduse tuleviku pärast tõi 26. oktoobril 2021 kokku 30 rahvasaadikut, kes löid Riigikogus kõrghariduse toetusrühma¹ eesmärgiga töötada välja erakondade ülene lahendus kõrghariduse jätkusuutlikkuse tagamiseks. Heaks eeskujuks on Eesti teadusleppe sõlmimine 2018. aasta detsembris, millega lepiti kokku, et teadus- ja arendustegevuse riiklik rahastamine tõstetakse ühe protsendini sisemajanduse kogutoodangust.

Toetusrühm pidas 10. novembril 2021 kõrghariduse diagnostikaseminari teemal „Revolutsiooniline situatsioon Eesti kõrghariduses: kui ühed ei saa ja teised ei taha enam vanaviisi“. Käesolev taustamaterjal, mille panime kokku 9. detsembril Riigikogus toimuvaks aruteluks kõrghariduse rolli, kvaliteedi ja rahastuse üle, on laiendatud versioon seminaril kõneldust. Siin on esindatud ühiskonna ja tööturu, kõrgkoolide, kõrghariduse juhtide ja järelevalve teostajate vaade kõrgharidusele.

Täna kõiki autoreid: rektoreid, üliõpilasi, teadlasi, eksperte, haridusametnikke ja tööandjate ning kutsekoja esindajaid, kes olid valmis kõrghariduse murekohad kaardistama ning koos mõtlema võimalike lahenduste ja kaalutlemiskohtade üle.

Loodan, et Riigikogus 9. detsembril toimuvast arutelust ning kõrghariduse toetusrühma tegevusest sünnib ühine arusaam, kuidas kindlustada eestikeelse kõrghariduse tulevik.

¹ Riigikogu kõrghariduse toetusrühma kuuluvad: Margit Sutrop (esimees), Jaak Valge (aseesimees), Yoko Alender, Riho Breivel, Peeter Ernits, Helle-Moonika Helme, Heiki Hepner, Toomas Järveoja, Uno Kaskpeit, Signe Kivi, Aivar Kokk, Erik-Niiles Kross, Tarmo Kruusimäe, Helmen Kütt, Viktoria Ladõnskaja-Kubits, Jürgen Ligi, Oudekki Loone, Lauri Läänemets, Kristen Michal, Eduard Odinets, Jevgeni Ossinovski, Heidy Purga, Üllar Saaremäe, Andrus Seeme, Priit Sibul, Mihhail Stalnuhhin, Marko Šorin, Timo Suslov, Vilja Toomast, Marko Torm.

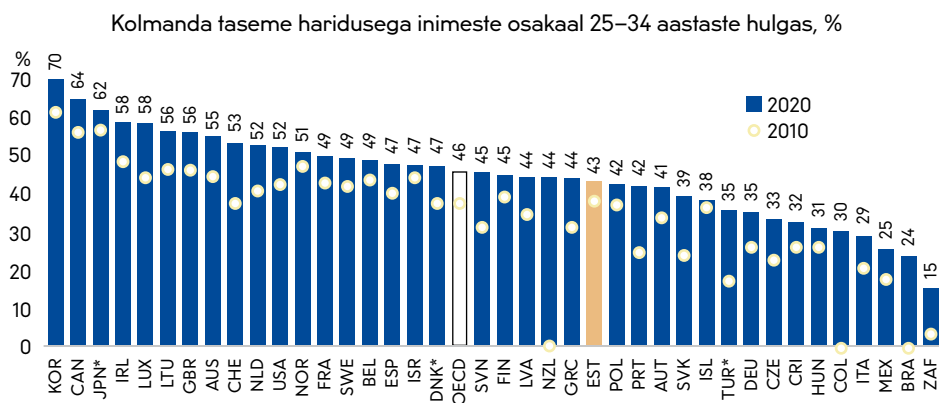
I. KÕRGHARIDUSE ROLL TÄNA JA HOMME

Kõrghariduse väärtus inimesele, kultuurile ja ühiskonnale

Margit Sutrop

Riigikogu liige, Tartu Ülikooli praktilise filosoofia professor

Eesti haridusvaldkonna arengukava 2021–2035 seab eesmärgiks kolmanda taseme² haridusega inimeste osakaalu tõstmise 25–34 aastaste hulgas 45%-le. Eesti algtase oli 2020. aastal 43%. Suur osa maailma riike on Eestist eespool. Kõige suurem on kolmanda taseme haridusega inimeste osakaal 25–34 aastaste hulgas Koreas (70%), Kanadas (64%) ja Jaapanis (62%), Iirimaal ja Luksemburgis (58%). OECD maade keskmine on 46%.

Allikas: OECD, Education at a Glance

25–34 aastased, % samas eagrupid, 2006 – 2019

<https://data.oecd.org/eduatt/population-with-tertiary-education.htm>

² Rahvusvahelises statistikas kasutatakse mõistet kolmanda taseme haridus. Eesti kontekstis tähendab see viimase 19 aasta lõpetanute puhul kõrghariduse taseme omandanud. Varasemalt kuulus sellesse gruppi ka keskeriharidust eeldav keskeri-/tehnikumiharidus, mille viimased lõpetanud olid 2001/02. õa.

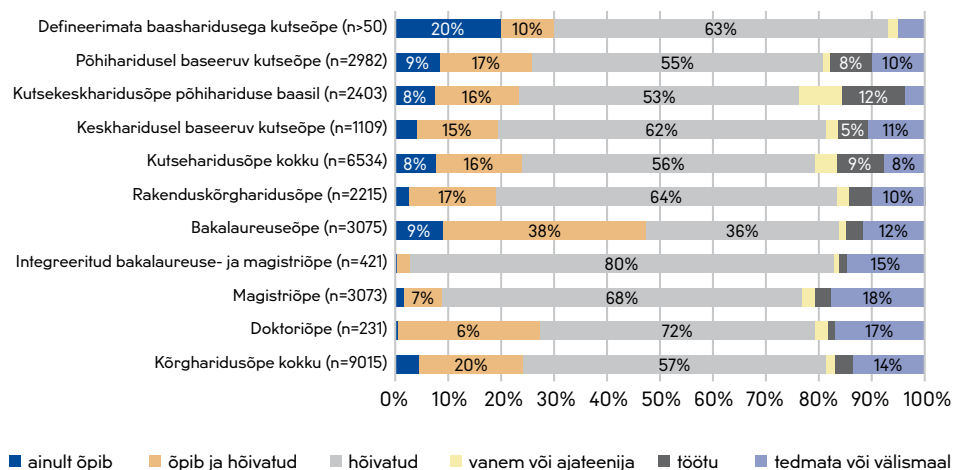
Miks just kõrgharidus?

Miks peaksime seadma sihiks nii paljudele inimestele kõrghariduse andmise? Põhjus on selles, et kõrgharidusel on väärtus nii inimesele, kultuurile kui ühiskonnale. Kõrgharidus on iga kodaniku õnneliku elu, kultuuri kestlikkuse ja riigi konkurentsivõime peamisi tagajaid.

Kõrghariduse mõju

- **inimesele:** autonoomia kasvatamine, valikuvõimaluste avardamine eneseteostuseks, orienteerumine kiiresti muutuvast maailmas, parem sotsialiseerumine ühiskonda; suurem materiaalne, sotsiaalne ja vaimne heaolu;
- **kultuurile:** Eesti haritlaskonna kasvatamine, keele- ja kultuuriruumi jätkusuutlikkuse tagamine, identiteedi loomine ja kindlustamine, võimekus suhestuda mineviku, oleviku ja tulevikuga;
- **ühiskonnale:** kõrgharidusega spetsialistide koolitamine riigile olulistes valdkondades, Eesti ühiskonna arengu eestvedamine, omariikluse tagamise võimekus, majanduse arengu mootor, riigi konkurentsivõime kasvataja.

2019. a lõpetajad 2020. a

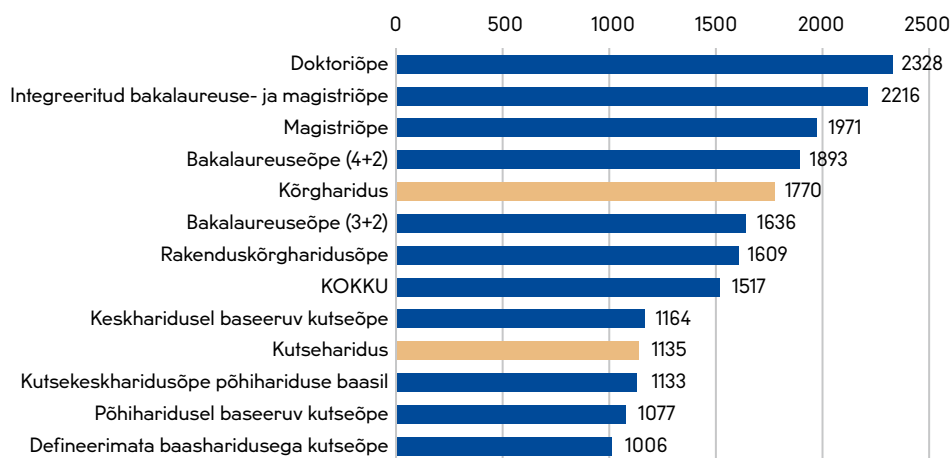
Allikas: HTM Kutse- ja kõrgharidusõppe lõpetanute edukus tööturul 2020. aastal: statistiline ülevaade https://www.hm.ee/sites/default/files/edukus_tooturul_220720215383.pdf

Kõrghariduse väärtus inimesele

Kõrgharidus annab inimesele hädatarvilikud kriitilise mõtlemise ja mõtestatud infotarbimise oskused. Maailma majandusfoorum on pidanud tule-

vikku töökohtadel kõige olulisemaks komplekssete probleemide lahendamise oskusi. Kõrgharidus suurendab inimese arusaamist iseendast ja ümbritsevast maailmast, kasvatades tema valikuvabadust ning võimaldades tal leida paremaid eneseteostuse võimalusi, nii tööalaselt kui ühiskondlikus elus osalemisel. Maailm muutub üha kiirenevas tempos ning määramatuse kasvades suurenevad ebakindlus, võõrandumine, pinged ja vaimse tervise häired. Globaalsed protsessid, nagu kliima soojenemine, looduskeskkonna saastumine, loodusvarade kahanemine, tehnoloogia ja infohulga kiire kasv, geopoliitiliste jõujoonte muutumine ja uued julgeolekuohud, eeldavad inimeste harjumuste ja hoiakute muutust ning võimekust kohaneda pidevalt muutuva elukeskkonnaga. Eneserefleksioonivõime, selge väärtusorientatsioon ja enesejuhtimisoskused aitavad muutustega toime tulla, võtta vastutust oma valikute eest, näha ennast suurema terviku osana ja neid tervikuid ka mõjutada. Kõrgem haridus tagab üldjuhul materiaalse ja vaimse heaolu ning pikema eluea. Kõrgharitud inimesed on seega väiksem kulu sotsiaalsüsteemile.

2005–2019 a. kutse- ja kõrghariduse lõpetanute keskmine palk aastal 2020

Allikas: Haridussilm

Kõrghariduse kultuuriline väärtus

Emakeelne kõrgharidus loob rahvuslikku haritlaskonda, kujundab ja kindlustab kultuurilist identiteeti, annab tõuke omakeelse (teadus)terminoloogia loomiseks ja keele, milles mõelda ja suhelda.

Kõrgharidus aitab kaasa kultuuri kestmisele ja arengule, sest haritud kodanikud suudavad suhestuda mineviku, oleviku ja tulevikuga ning on omandanud tekstide loomise, lugemise ja tõlgendamise oskuse. Kõrghariduse kaudu

omandatakse ka oskused mõista teiste kultuuride tekste ja märke, mis on kultuuride vahelise dialoogi aluseks.

Kõrghariduse väärtus ühiskonnale

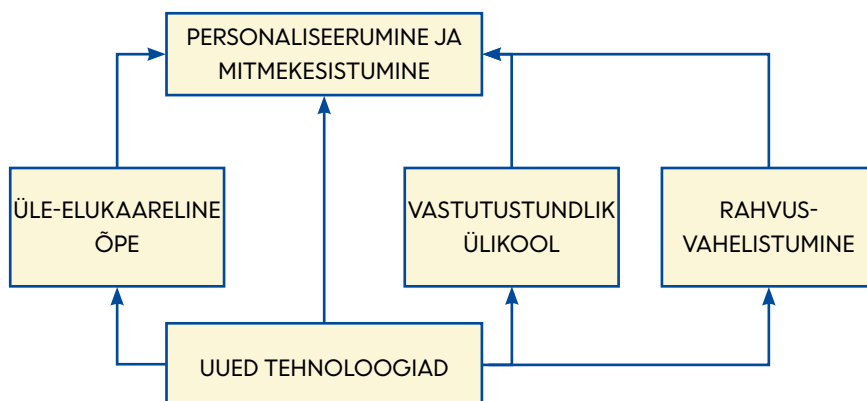
Kõrgharidus valmistab ette juhte ja spetsialiste riigile olulistes valdkondades. Kõrgkoolide kaudu toimub teadmussiire ühiskonda. Kõrgharidus on intellektuaalse ja sotsiaalse kapitali allikas. Kõrgkoolid aitavad (taas)luua sidusat, turvalist, rahumeelset, looduskeskkonda hoidvat, ettevõtlikku ja arenevat Eestit, mis hoiab ja edendab esivanemate keele- ja kultuuripärandit, kuid vaatab ka julgelt tulevikku. Kõrghariduse kaudu tagatakse riigi konkurentsivõime kasv: võimekus luua ja rakendada uusi tehnoloogilisi võimalusi nii majanduse arenguks kui ka inimeste heaolu suurendamiseks. Kõrghariduse kaudu (taas)luuakse ühist väärtusruumi ja jagatud tähendusi, omandatakse vahendid ühiskonna kriitiliseks analüüsiks, mis omakorda toetab ühiskonna arengut.

Kõrgharidusõppe suundumused

Uku Varblane, Heili Hein, Kadri Männasoo

Arenguseire Keskus

Haridussüsteem peab sobituma demograafiliste ja sotsiaalsete pöörete ning üha automatiseerituma ja muutlikuma tööturuga. **Kõrgharidussüsteem ei pea mitte ainult nende muutustega kohanema, vaid ka nendeks ennetavalt valmistuma.** Käesolevasse ülevaatesse on valitud teaduskirjandusest ja valdkonnaraportitest viis võtmetrendi, millega kõrgkoolid ja kõrgharidusõppe rahastajad peavad arvestama.

Joonis 1. Kõrgharidusõppe võtmetrendid

Tehnoloogia areng on põhjalikult muutmas nii tööturгу kui oskuste vajaduse poolt – näiteks võivad õppurid asuda tööle ametites, mida õppimise alustamise ajal veel ei olnud olemas – ning laiemalt kogu kõrgharidusõppe tegevuskeskkonda.

Digitaalne pööre hõlmab väga erinevaid valdkondi, nagu klassiruumis kasutatavad tehnoloogiad, testimine ja hindamine, sisseastumine, tunnistused ja karjääri planeerimine. Kõigis neis valdkondades arenevad uued ärimudelid, mis täiendavad tänast kõrghariduse maastikku, aga ka konkureerivad sellega. Näide kiirelt arenevatest tehnoloogilistest võimalustest on vaba juurdepääsuga veebipõhised massikursused ehk MOOC-id, mis võimaldavad pakkuda kursust sajale või sajale tuhandele osalejale sisuliselt samasuguste kuludega.

Hetkel ei võimalda MOOC-id küll kulude kokkuhoiu kõrval saavutada õpetamise efektiivsuse kasvu ning kõrgharidusõppe paremat kättesaadavust,

sest puudub personaalne tugi ja tagasiside tudengitele, mistõttu kursuse lõpuni jõuavad vähesed. Pikemas perspektiivis võib olla võimalik pakkuda nii personaliseeritud õpikogemust kui madaldada kulusid, kasutades masinõppe ja tehisintellekti rakendusi – näiteks virtuaalsete õpiassistentide kasutamine on järjest levinum.

Eesti kõrgkoolide jaoks tähendab kvaliteetsete õppematerjalide (tipp-ülikoolide MOOC-id, videod jms) vaba kättesaadavus veebis, et õppurile peab pakkuma selgelt lisaväärtust: näiteks tudengikeskseid õpitegevusi, probleemipõhist õpet ja personaliseeritud tagasisidet.

Industriaalajastu mõtteviis, et inimese elu jaguneb eraldiseivateks etappideks, nagu lapsepõlv, hariduse omandamine, tööiga ning pensioniiga, ei vasta 21. sajandi karjäärimudelile. Inimesed vahetavad töökohti ja isegi elukutseid nii palju kordi, kui seda nõuab majanduse olukord, teatud sektorite kahanemine ja uute esiletõus.

Tulevase, tänasest palju pikema ja paindlikuma karjääri sisse mahub sujuv liikumine õppimise, palgatöö, ettevõtja staatuse, vabakutselise töö ja tööjõust väljas olemise vahel. Kõrgharidus peab seetõttu õpetama õppima ehk valmistama inimesi ette **elukestvaks õppeks**. Teisalt saab järjest tähtsamaks **täppisõpe** ehk spetsiifiliste oskuste pakkumine just siis, kui neid on vaja, selle asemel et pakkuda laia valikut erinevatest oskustest, mida võib kunagi vaja minna. Üks juba praegu esiletõusvaid ilminguid on mikrokvalifikatsioonid, mis võimaldavad inimestel paindlikult juurde või ümber õppida ning kõrgkoolidel lisatulu teenida.

Kõrgharidus on oma loomuselt rahvusvaheline ning **rahvusvahelistumine** aina kasvab. Tudengite mobiilsuse kõrval muutuvad üha tähtsamaks teised rahvusvahelistumise elemendid, nagu koostöö eri riikide kõrgharidusasutuste vahel, akadeemilise ja tugipersonali kasvav mobiilsus, e-õpe, aga ka ülikoolide harulinnakud teistes riikides. Ka Eestis on näide sellest, kuidas EBS pakub kraadiõpet Soomes Helsingis. Eesti kõrgkoolidele on välistudengid võimalus teenida tulu, kuid tähtis on ka talentide ligimeelitamine.

Kõrgkoolidel on võtmeroll ka jätkusuutliku ja kaasava ühiskonna loomisel, harides juhte ja spetsialiste. **Vastutustundlik ülikool** on eeskätt „roheline“ ülikool, kuid tähelepanu peaks pöörama ka sotsiaalsete ning majanduslike probleemide lahendamisele ja kõrgharidusõppe kättesaadavusele.

Ühiskond on liikunud informatsiooniajastust kliendiajastusse – tudengid tahavad, et nende vajaduste ja eripäradega arvestatakse nende kõrghariduskogemuse kujunemisel. Tudengid ei võrdle hariduskogemust ainult haridussektori konkurentidega, vaid palju laiemalt – kui Amazon, Netflix ja Uber võivad pakkuda isikupärastatud teenuseid, siis samasugune ootus on ka kõrghariduse suhtes. Kliendiajastu kõrghariduses tõukab tagant **kõrgharidusõppe mitmekesistumist**. Hägustuvad piirid eri õppeasutuste vahel, õppimiseks pakutakse eri vorme (kontaktõpe vs veebiõpe vs nende kombinatsioon), eksperimenteeritakse enam õpitu sisuga ning õpetamise meetoditega.

Kuigi täielikult tulevikukindla kõrghariduse retsepti ei ole võimalik välja pakkuda, saab kirjeldatud võtmesuundumuste põhjal teha kolm järeldust, mida kõrgharidussüsteemi arendamisel silmas pidada.

1. Kõrgharidussüsteemil seisavad ees struktuursed väljakutsed – oma väärtuse säilitamiseks peavad kõrgkoolid muutuma märksa paindlikumaks ja uutele karjääriootustele vastavamaks.
2. Uute tehnoloogiapõhiste ärimudelite teke väljaspool traditsioonilist kõrgharidussüsteemi tähendab, et kõrghariduse pakkujad peavad olema valmis nii nendega konkureerima kui ka koostööd tegema.
3. Elukestva õppe tähtsus kasvab ning seeläbi kogu sellega seotud turuosa haridussüsteemis.

II. ÜHISKONNA JA TÖÖTURU VAADE KÕRGHARIDUSELE

Tuleviku töö perspektiivid ja seos (kõrg)haridusega

Raul Eamets

Tartu Ülikooli makroökonomika professor, sotsiaalteaduste valdkonna dekaan

Kõigepealt vastan ühele põhimõttelisele küsimusele: kas tänane haridussüsteem peab üks ühele vastama tööturu ootustele? Vastus on kindlasti, et ei pea.

Põhjendan:

1. Haridussüsteem on oma olemuselt alati inertsem ja jäigem kui muutused majanduses ja tööturul ning ühiskonnas laiemalt. Tänapäevane kõrgharidussükkel kestab 3+2 aastat ja selle jooksul võivad ühiskonnas toimuda väga suured muutused. Piisab, kui võrrelda tänast pandeemia aegset olukorda kolme aasta taguse olukorraga.
2. Tänapäevase tööturu vajadusele sajabprotsendiliselt vastav haridussüsteem omakorda kinnistaks tänast majandusstruktuuri. Samas me soovime, et majanduses oleks tootlikkus kõrgem ja meil oleks rohkem tarku töökohti, mis loovad kõrgemat lisandväärtust.
3. Haridussüsteem peaks olema pigem proaktiivne, suutma tekkivaid probleeme ennetada ja tuleviku trende ette näha ehk lähtuma pigem tuleviku vajadustest.

Kuna tuleviku ennustamine on keeruline, siis jõuame järelduseni, et tänapäevane haridussüsteem peaks muutuma paindlikumaks. Mis toimub maailmas? Kui analüüsida globaalseid trende juba enne pandeemiat, on näha, et kasvanud on osaajaga töötamine, suurenenud on tähtajaliste töölepingute osakaal, kasvanud on juhutöö ja renditöö kasutamine ning järjest rohkem inimesi teeb kaugtööd. Sotsiaalmeedia ja interneti areng on toonud täiesti uued töövormid. Näiteks töö või töökoha jagamine, platvormtöö, kaugtööplatvormil toimuv töö jne. Ettevõtete elutsükkel lüheneb, inimesed vahetavad sagedamini töökohti ning isegi valdkonda ja eriala.

Milliseid uusi oskusi vajavad uued töökohad?

1. Digitaliseerimine, automatiseerimine ja kõigkõimalikud tehnoloogilised uuendused tähendavad seda, et teatud liiki uusi oskusi ja teadmisi

- (näiteks IT alaseid) on tulevikus vaja praktiliselt kõigis valdkondades ja elualadel.
2. Kõrgharidust nõudvad töökohad muutuvad järjest virtuaalsemaks ja koostööpõhiseks. Seega muutub väga oluliseks virtuaalsetes meeskondades töötamise oskus.
 3. Hinda lähevad interdistsiplinaarsed teadmised, sest paljud uued leiutised ja avastused tulevad piiripealsetest valdkondadest, kus eri distsipliinid kokku puutuvad.
 4. Juba täna on näha, et esmatahtsad ei ole faktiteadmised kui sellised, vaid oluliseks muutub informatsiooni otsimise ja leidmise kiirus ning töötlemise ja analüüsi võime. Oskused ja teadmised vananevad kiiresti. Analüüs eeldab teatud baasteadmiste olemasolu.
 5. Järjest olulisemaks muutuvad inimeste universaalsed ehk ülekantavad pädevused ehk pädevused, mida on võimalik rakendada erinevatel erialadel.
 6. Kõige olulisem on oskus aktiivselt õppida, sest seda on vaja teha kogu inimese elukaare jooksul.

Üldpädevused ja mikrokraadid

Üldpädevused on näiteks erinevate kultuuride mõistmine, matemaatiline mõtlemine, empaatia, virtuaalsete meeskondade juhtimise oskus, loovus jne. Kuigi liigitusi on erinevaid ja vastavalt võib varieeruda ka sisu, jääb olemus samaks. Üldpädevused võimaldavad inimesel tulevikus lihtsamalt eriala vahetada. See on justkui vundament, millele ehitada erialast spetsialiseerumist. Kuna inimesed vahetavad sagedamini ameteid, jääb neid ameteid, kus saab töötada koolilõpetamisest kuni pensionini, järjest vähemaks.

Haridussüsteem peab olema valmis kiiretele muutustele reageerima. Selleks on olemas täienduskoolitused ja uue nähtusena mikrokraadid. Mikrokraadid on pikemad tervikliku sisuga õppeprogrammid, mis on loodud ühe või mitme tasemeõppekava moodulite baasil, võimaldades paindlikult omandada lisaeriala või teatud erialased pädevused ühes kitsamas valdkonnas.

Ei saa välistada, et tulevikus paneme vähemasti sotsiaalteadustes oma magistriprogrammi kokku erinevatest mikrokraadidest nagu legoklotsidest. Kindlasti on erialasid, kus säilib tänane õppevorm, näiteks arstid või insectorid, võibolla ka juristid, aga tulevik on kõrghariduses pigem liikumine paindlikkuse suunas. See tähendab, et üldpädevused moodustavad aluse ja mikrokraadid aitavad ehitada sellele alusele erialaseid kompetentse ja annavad võimaluse elukaare jooksul uusi erialasid juurde õppida.

Milline seis meil Eesti kõrghariduses täna on?

Tänased tudengid töötavad õpingute kõrvalt, eriti magistriõppes ja sotsiaalteaduste valdkonnas. Tasuta õppe areng seisab paigal (uusi õppekavasid ei

tehta) ja taandub (ülikoolid vähendavad tasuta vastuvõttu ja kärbivad valikuid), sest riiklik rahastus on seisnud paigal.

Kõrghariduse alarahastuse tingimustes arendavad ülikoolid tasulisi mikro-kraade ja osakoormusega (1-aastaseid) magistrikavasid täiendava raha teenimiseks. Pikaajaliselt ei lahenda see ülikoolide finantsprobleeme.

Kui ei tule poliitilisi otsuseid – kas kõrghariduse rahastuse tõstmiseks või ühetaolise tasulise kõrghariduse elluviimiseks, siis evolutsiooniliselt taastub süsteem, mis oli enne 2013. aastat, seda koos oma plusside ja miinustega.

Kõrgharidus ja tööturg OSKA tööjõu- ja oskuste vajaduse prognoosi vaates

Tiia Randma

SA Kutsekoda juhatuse liige

Yngve Rosenblad

SA Kutsekoda peaanalüütik-arendusjuht

Tuleviku tööjõu- ja oskuste prognoosisüsteem OSKA koostab majanduse kohta tervikuna ning kõigil elualadel kuni kümne aasta ettevaates tööjõu- ja oskuste vajaduse prognoose ning võrdleb neid pakutava koolitusega kõrghariduses ning täienduskoolitustes. Prognooside koostamisel arvestatakse tulevikutrende, arengueesmärke ning konkurentsivõimet; uuringute järel seiratakse valdkondade, majanduse ja ühiskonna arengut, samuti erakorraliste tegurite, nagu COVID-kriis, lühi- ja pikaajalist mõju.

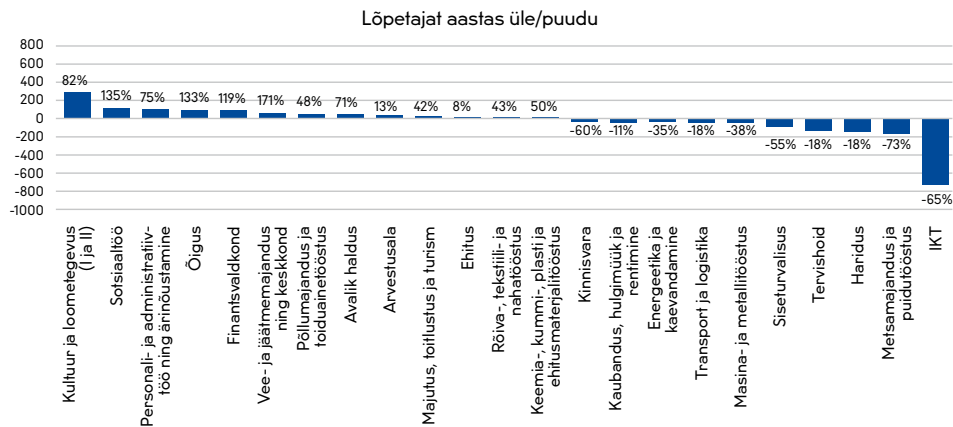
- Kõrgharidussüsteemi jätkusuutlikkust mõjutab **ülikoolialiste arvu kahekordne langus**, kuna sündimus langes 1990ndatel 25 000-lt 12 000-ni³. Kõige väiksem, 1998. a sündinud põlvkond on täna 23-aastased. Miinimumaasta järgselt on **sündide arv püsinud tänaseni madal** (vahemikus 12 000–16 000). See tähendab, et **endist valikut õppekavu on keeruline ülal pidada** ning õppijate arvu kasv või isegi samal tasemel hoidmine saab tulla täiskasvanud õppijate ja välisüliõpilaste arvelt.
- Sama tendents, et uued põlvkonnad on varasematest kuni kaks korda väiksemad, hakkab lähikümnendil märgatavalt ka tööturgu mõjutama. Kui **2030. aastaks on võrdluses 2019. aastaga Eestis 47 000 tööealist vähem**⁴, siis alla 40-aastasi tööeas inimesi on vähem isegi kuni kolmandik. See tõukab süveneva tööjõunappuse foonil tagant **tööelu pikene mist ning sellega kaasnevat vajadust elu käigus uusi teadmisi ja oskusi omandada või värskendada**, sh kõrghariduses.
- **Noor põlvkond ei suuda lähikümnendil uue tööjõu vajadust katta ei kutse- ega kõrghariduses**. Vahe korvab tööealiste parem rakendumine, pikenev tööelu ning välistööjõud, kuid ka automatiseerimine, digitaliseerimine ja majanduse struktuurimuutused, mis suurendab vajadust paindlike, töö- ja pereeluga ühitatavate õppevõimaluste järele. **Proportsionaalselt on kõrghariduses puudujääk väiksem** kui kutsehariduses. **Paljudel erialadel on ka lõpetajaid rohkem, kui kohalik tööturg**

³ Statistikaameti andmebaas, tabel RV106.

⁴ 20-64-aastased. Statistikaameti rahvastikuprognosis 2019, stsenaarium 1 (tabel RV086). Viimase kümne aastaga on hõivatute arv tööealise elanikkonna vähenemisele vaatamata kasvanud, sh tulenevalt vanemaaliste ja vähenenud töövõimega inimeste hõive kasvust.

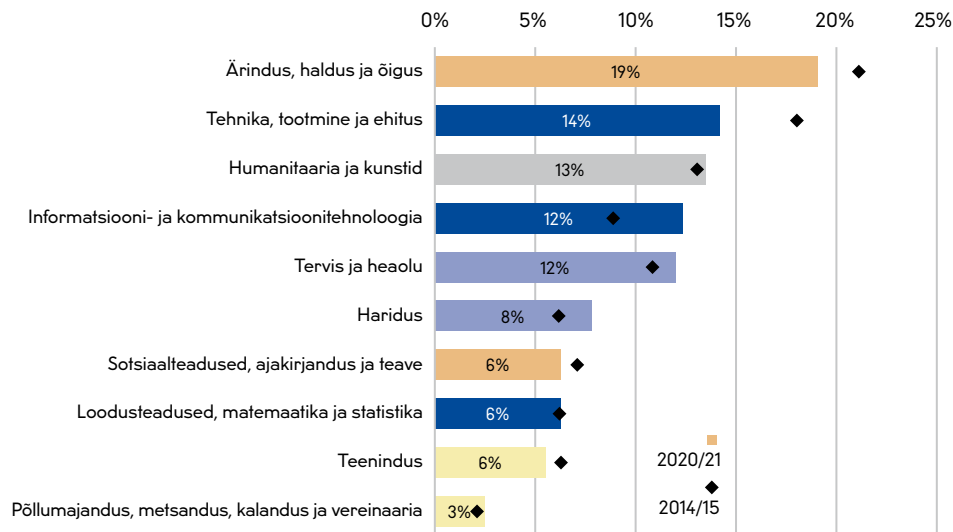
suudab erialast rakendumist pakkuda (sh kasvava töökohtade arvuga valdkondades) (joonis 1).

- Arvestades tulevikusuundumust majanduse digitaliseerimisele, ressursi- ja kliimatõhususele ning vajadust tõsta tootlikkust ning positsiooni rahvusvahelistes väärtusahelates, on **lähikümnendil puudu kuni 2/3 IT ja insenerierialade järelkasvust** (nii inseneridest kui tehnikutest). Viimasel seitsmel õppeaastal asus loodus-, tehnika- ja täppisteadusi õppima kolmandik kõrgkooli astujatest. Sh **kasvas IT-erialade vastuvõtt 38%**, samas kui samade eeldustega noortele konkureerivatel **tehnik-, tootmis- ja ehituserialadel pea samavõrra langes** (joonis 2).
- Arvestades tervishoiusüsteemi arengusuundumusi (õdede vastutusvaldkonna suurenemine, suurem rõhk ennetustegevusele) ning suurt mahajäämist OECD keskmisest, on **tervishoius** terav puudus **õdedest**. Enam on vaja ka **psühhiaatreid, proviisoreid, farmatseute, kliinilisi psühholooge**. Vaimse tervise teemade teravnemine viirusekriisi taustal rõhutab veelgi **vaimse tervise spetsialistide nappust**. Tervise ja heaoluga seotud kõrgkoolierialadele vastuvõetute arv kasvas viimase seitsme aastaga 10%.
- Haridusvaldkonnas on terav puudus **reaalainete aineõpetajatest**, mis on hädavajalik eeldus insenerierialadel järelkasvu kasvatamiseks. Eesti on reaalainete õpetajate vanuselt Euroopa Liidus esikohal – **27% füüsikaõpetajatest on üle 60-aastased** (2018). Puudus on ka **kutseõpetajatest, logopeedidest, eripedagoogidest, koolipsühholoogidest**. Viimastel aastatel on kõrgkooli haridusvaldkonna vastuvõtt kasvanud.
- Kuigi süsinikuneutraalse ja keskkonnahoidliku majandusmudeli saavutamiseks on enam vaja keskkonnaalast kompetentsust, siis kõrgharidusega keskkonnaspetsialiste koolitatakse piisavalt. **Erialaspetsiifiline keskkonnaalane oskusteave** (ringdisain, materjalisäästlikkus, toodete ja teenuste süsinikujalajalg jne) **hakkab puudutama kõiki erialasid ning tuleb läbivalt õppesse integreerida**.
- Kuigi kaasaegne ja tulevikumajandus ning ühiskond **eeldab lisaks erialasele kompetentsusele ka häid üldoskusi, digioskusi ning siduserialade mõistmist, ei vähene erialase süvakompetentsuse vajadus**. Kasvav vajadus üle elukaare töö- ja eraelu kõrvalt oskusi omandada ja täiendada eeldab kõrgkoolidelt **paindlike õppevormide** ning traditsiooniliste õppekavade kõrval ka **lühemate, kompaktsete ja modulaarsete õppeühikute pakkumist** (sh mikroraadid).

Joonis 1. Kõrgharidusega tööjõu aastase prognoositud vajaduse ja sobiva erialase kõrgharidusega koolilõpetajate arvu võrdlus valdkonniti. Allikas: OSKA valdkondlikud prognoosid 2016–2020.

Märkus: Paljudel erialadel on OSKA uuringu järel kõrgkooli vastuvõttu korri-geeritud ning pakkumine on liikunud nõudlusele lähemale.

Joonis 2. Kõrgkoolidesse vastuvõetute arv õppevaldkonniti 2020/21, võrrel-
duna 2014/15. õppeaastaga. Allikas: Haridussilm

Tööandjate vaade kõrgharidusele

Anneli Entson

Eesti Tööandjate Keskliidu haridusnõunik

Kõrghariduse valupunktid tööandjate vaates on:

- kõrghariduse ja tööturu vähene vastavus;
- ülikoolide ja ettevõtete koostöö vähesus;
- kõrghariduse rahvusvahelisuse ebapiisav toetamine;
- õppejõudude motivatsiooni langus;
- kõrghariduse rahastamise ebapiisav tase.

Tööturg vajab enam tehniliste oskustega spetsialiste, insenere.

Eesti konkurentsivõime väljakutseteks on tööjõupakkumise suurendamine, välistööjõu kättesaadavus, tööjõu kvalifikatsiooni tõstmine ja ajakohastamine, innovatsioon ettevõtetes, ettevõtluse ja teaduse koostöö. Digitehnoloogia ulatuslik kasutuselevõtt ja keskkonnasäästlikkuse tähtsustumine mõjutavad kõiki majandussektoreid tugevalt juba lähiaastatel. Koos digi- ja rohepöördega muutuvad tööelus vaja minevad teadmised ja oskused igal tasandil. Statistikaameti ettevõtete innovatsiooniuringu⁵ põhjal oli uuenduste ellu rakendamise peamine takistus finantseerimise kõrval just kvalifitseeritud tööjõu puudus. OSKA raporti kohaselt takistab töötajate puudujääk töötlevas tööstuses Eesti majanduse arengut.

Tööandjad leiavad, et olukorras, kus valitseb tehniliste oskustega kõrgharitude puudus, on ikka veel liiga palju pehmete alade õppijaid, insenerid värvatakse tööle otse ülikoolist, sageli juba õpingute ajal. Inseneride puudust kinnitavad OSKA valdkondlikud uuringud, töötlevas tööstuses on puudu 2/3 inseneridest ja olemasolevaid töötajaid tuleb asendada nende pensionile mineku tõttu.

- **Ehitusvaldkonna uuring:** inseneride järelkasv on ebapiisav.
- **Energeetika ja kaevandus:** kasvab vajadus inseneride ja tehnikute järele.
- **Metalli- ja masinatööstus:** tehnoloogia arenguga seoses muutub tööjõu ettevalmistamine keerulisemaks, kuna baasteadmised ja -oskused peavad olema mitmekesisemad. Vaja on insenere.
- **IKT:** kõrgharidusega IKT inseneride hulk peab oluliselt kasvama.
- **Avalik haldus:** enamik avaliku halduse hariduse omandanutest pole asunud tööle avaliku halduse valdkonda. Avalikus halduses hõivatute arv väheneb 2027. aastaks prognoosi järgi ligikaudu 4%.

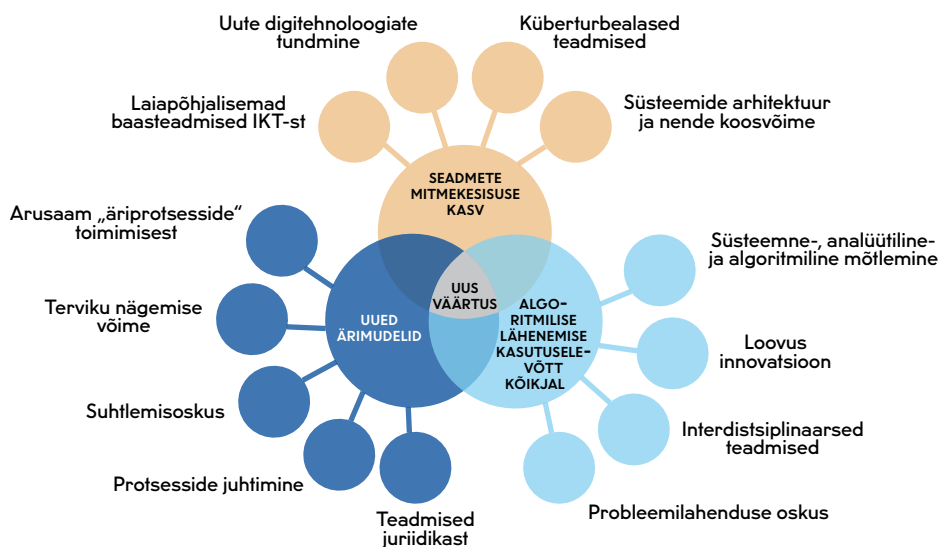
⁵ Statistikaamet „Ettevõtete innovatsiooniuring 2016–2018“

Interdistsiplinaarsus, uued oskused

Tööturg muutub kiirenevas tempos ja tuleb püüda leida lahendusi tööturu vajadustele järele jõuda. Valdkonnad on üha enam omavahel seotud ja erialasele haridusele lisaks vajatakse uusi oskusi. Kõrghariduse parendusvaldkonnadadena on tööandjad välja toonud:

- vajadust õpingute seostamiseks praktiliste nn päriselu töödega;
- vajadust arvestada õppekavades enam valdkonna tulevikuvajadustega;
- vajadust arendada lõpetajate üldoskuste taset ja suutlikkust kombineerida üldoskusi oma erialaoskustega.

Töökohtade ja oskuste muutusi mõjutavad trendid OSKA IKT valdkonna uuringu näitel:

Joonis 1. Töökohtade ja oskuste muutusi mõjutavad trendid. Allikas: OSKA raport. Tulevikuvaade tööjõu ja oskuste vajadusele: info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (2016).

Ettevõtete koostöö ülikoolidega

- Õppekavade arendus koostöös tööandjatega.
- Lühikesed õppekavad, täienduskoolitus.
- Praktika.
- Magistritööde teemad.
- Teadus-arendustegevused, tööstus- või ettevõtlusdoktorantuur (toetavad meetmed).
- Inseneriharidus.

Tööandjate keskliit propageerib ettevõtete paremat koostööd ülikoolidega, praktikakohtade pakkumist ja õppekavade väljatöötamises osalemist. Tööandjate jaoks on ülikooli asetusest edetabelis olulisem see, kuidas ülikool saab kaasa aidata Eesti ühiskonna ja majanduse arengule. Eesti teaduse ja majanduse ühisosa on täna veel väike ning ettevõtete ja ülikoolide koostöö tihendamise loodavate ettevõtlus- või tööstusdoktorantuuri toetusmeetmete abil on vajalik. Riigil peab olema selge tellimus Eestile vajalike spetsialistide koolitamiseks. Samuti peab olema selgelt määratletud teadusarendustegevusteks mõeldud rahade eraldamine ja suunamine Eestile vajalike majandusharude arendamiseks. Tervitatav on lühemate, konkreetsete täiendusõppekavade koostamine.

Inseneriharidus

Tööandjatel on ootused IT Akadeemia eeskujul loodavale Inseneriakademiiale, mille eesmärk on suurendada kutse- ja kõrgharidusõppe lõpetajate vastavust tööturu vajadustele, suurendada inseneriala populaarsust ja kandepinda, et kiirendada tööstuse digitaliseerimist ja rohepööret.

Ka praegu on ettevõtted toetamas inseneriõpet, näiteks annab Eesti Energia AS inseneriõppe stipendiumi Tallinna Tehnikaülikooli kuni **13 inseneriteaduskonna edukale bakalaureuseõppe ja/või magistriõppe üliõpilasele, Elering AS annab** tuleviku energiasüsteemi stipendiumit **inseneri-, loodus- või majandusteaduskonna** ühele bakalaureuseõppe, ühele magistriõppe ja ühele doktoriõppe edukale üliõpilasele. AS Merko Ehitus Eesti inseneriõppe stipendium on ette nähtud Tallinna Tehnikaülikooli ühele inseneriteaduskonna **ehituserialade inseneriõppe kolmanda, neljanda või viienda aasta** edukale üliõpilasele.

Inseneriõpe algab reaalinete õpetamisest ja õppimisest põhikoolis.

Kõrghariduse rahvusvaheliskus

Rahvusvaheline koostöö, välisõppejõudude kaasamine ja õppekavade arendamine on väärt kõrghariduse normaalne ja vajalik osa, mis peaks olema soositud, samuti ka tublide välisüliõpilaste Eestisse õppima lubamine ja meie üliõpilaste õppimine välisülikoolides Eestile vajalikel erialadel.

Tööandjate haridusrühma seisukoht kõrghariduse rahastamise kohta

- Kõrghariduses toetame (osalise) õppemaksu taastamist. Riigi poolt rahastatavale kõrgharidusele „tagasitootmise“ kohustus.

III. KÕRGGKOOLOIDE VAADE KÕRGHARIDUSELE

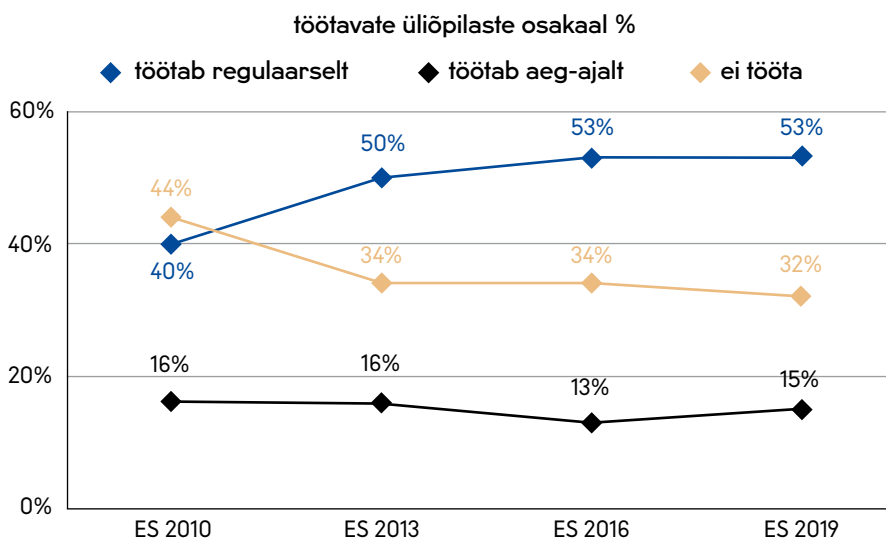
Eesti üliõpilane: töö, toetused ja vaimne tervis

Allan Aksiim

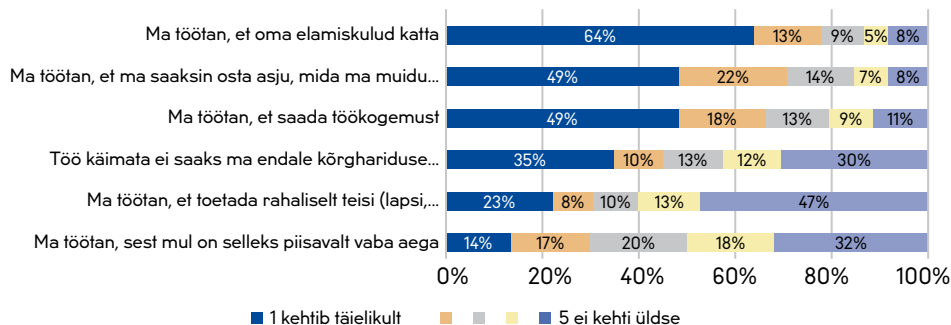
Eesti Üliõpilaskonnade Liidu avaliku poliitika nõunik

Töö õpingute ajal

Eesti üliõpilastest enamik töötab, neist suurem osa selleks, et katta oma elamiskulud (78% üliõpilaskonnast). Alates 2013 jõustunud kõrgharidusreformist on üliõpilaste töötamise määr (kes regulaarselt ja kes aeg-ajalt) püsinud suuresti samasugusena nagu näha graafikul:

Siiski on töötamise põhjuseid enam kui vajadus elamiskulusid katta, sama üliõpilane võib tahta koguda töökogemust ning tõsta enda elukvaliteeti. Eestis on viimase Eurostudenti küsitlusuuringu voo andmeid analüüsinud ja koondanud Praxis, kellelt ka allolev graafik pärineb:

Sarnaselt on üliõpilaste töötamise põhjused välja toodud kõrgkoolide vilistlas-uuringus, kus küll „Ei oleks muidu majanduslikult toime tulnud“ osakaal on vähenenud võrreldes varasemate aastatega (2012 nt 46%), kuid on siiski pea-aegu kolmandik (30%) 2016–2018 perioodi vilistlastest, kes oma üliõpilasajal töötamist meenutasid, nagu näha allolevas tabelis:

Põhjus	Aasta	Järjestus 1	Järjestus 2	Järjestus 3	Kokku
Ei oleks muidu majanduslikult toime tulnud	2016–2018	30%	16%	17%	63%
	2015	34%	14%	15%	63%
	2012	46%	8%	5%	59%
Soov ennast teostada	2016–2018	9%	17%	20%	46%
	2015	12%	16%	20%	48%
	2012	12%	14%	14%	40%
Soov elatustaset tõsta	2016–2018	12%	16%	16%	44%
	2015	11%	17%	16%	44%
	2012	8%	18%	13%	39%
Soov saada erialast töökogemust	2016–2018	14%	15%	10%	39%
	2015	13%	15%	9%	37%
	2012	10%	14%	12%	36%
Soov omandada üldist töökogemust	2016–2018	7%	12%	13%	32%
	2015	7%	15%	14%	36%
	2012	4%	13%	12%	29%
Töötasin enne õpinguid, õppimine oli lisategevus	2016–2018	18%	9%	5%	32%
	2015	15%	8%	5%	28%
	2012	14%	9%	6%	29%
Oli piisavalt vaba aega	2016–2018	3%	5%	10%	18%
	2015	3%	5%	10%	18%
	2012	1%	4%	6%	11%
Tehti hea pakkumine	2016–2018	3%	4%	5%	12%
	2015	2%	5%	5%	12%
	2012	2%	3%	6%	11%
Hirm kaotada senine töökoht	2016–2018	1%	2%	3%	6%
	2015	1%	2%	3%	6%
	2012	1%	3%	2%	6%

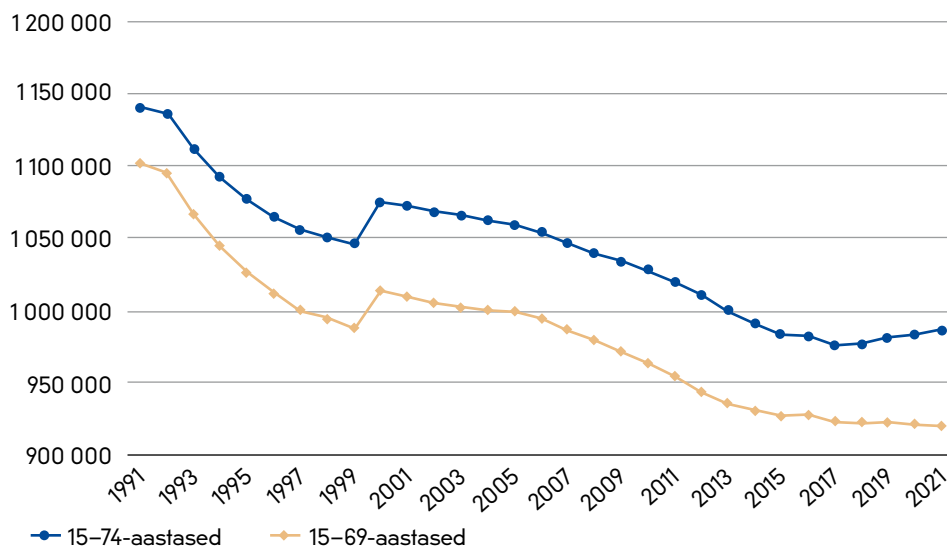
Muu oluline põhjus õpingute ajal töötamiseks	2016–2018	1%	2%	2%	5%
	2015	1%	2%	2%	5%
	2012	1%	1%	2%	4%
Õpinguga kaasnes tegev- teenistuses olek	2016–2018	1%	1%	1%	3%
	2015	1%	1%	1%	3%
	2012	1%	1%	1%	3%

Eurostudenti võrdlusriikides töötavad ja õpivad üliõpilased keskmiselt 47 tundi nädalas, kuid Gruusias, Maltal ja **Eestis õpitakse ja töötatakse keskmiselt kokku 53 tundi ja rohkem**. Samuti peab töö puhul arvestama, et **töötamine on paljuski majanduslikus mõttes alternatiivkulu õppimisele ning Eestis, Soomes, Poolas, Islandil, Horvaatias, Iirimaa, Portugalis ja Itaalias rohkem kui pooled üliõpilased, kes töötavad rohkem kui 20 tundi nädalas, satuvad töö tõttu raskustesse õpingutega**. Konkreetselt on viimase Eurostudenti küsitlusvooriga tulnud välja, et **mittetöötavad Eesti üliõpilased pühendavad õpingutele keskmiselt 39 tundi nädalas ja töötavad üliõpilased seitse tundi vähem ehk 32**. Samuti on kaalukas, et Eesti üliõpilased saavad tehtud töö eest ka arvestatava osa oma sissetulekust – tööst saadud sissetulek kuu kohta on Eestis keskmiselt kõrgem (64%) üle-euroopalisest keskmisest (52%), lähiriikidest on umbes sama kõrge näitaja Leedus (65%).

Taustal on tarvilik teada, et alates kõrgharidusreformist on langenud nii tööealine elanikkond kui üliõpilaste arv – 2013/2014 õppeaastal oli ligi 60 tuhat üliõpilast, 2020/2021 õppeaastal veidi üle 45 tuhande.

Tööealiste arv, 1991–2021

Allikas: statistikaamet

Üliõpilaste toetused

Üliõpilased võivad saada õpingute ajal üldiselt kolme liiki rahalist tuge riigilt: 1) vajaduspõhist õppetoetust, 2) eriala- või tulemusstipendiumi ja 3) õppe-laenu. Vajaduspõhist õppetoetust saab üliõpilane, kes: a) õpib täiskoormusega ja täidab vähemalt 75% ulatuses õppekava ja b) kelle perekonna kuusissetulek ühe pereliikme kohta on kuni 569 eurot (mis on suhtelise vaesuse piir). Kõikidel neil juhtudel on üliõpilane seotud oma perekonna leibkonna sissetulekuga kui 24. eluaastani. Igal semestril saab haridus- ja teadusministeeriumi andmetel vajaduspõhist õppetoetust ca 6000 üliõpilast. Vajaduspõhiseid õppetoetusi jagatakse vastavalt leibkonna sissetulekule kolmes järgus: 220 € (kuni 25% piirmäärast); 135 € (kuni 50%); 75 € (50%–100%). Juhul kui vajaduspõhise õppetoetuse taotlust ei rahuldata, kuid üliõpilase leibkonna majanduslikud olud on järsult muutunud, eksisteerib võimalus taotleda eritoetust 135 eurot kuus, mille summa pannakse iga kuu paika riigieelarvega ning mida jagavad õppeasutused. Vajaduspõhine eritoetus on mõeldud erijuhtudeks, kui näiteks tõendatult on üliõpilase sissetulek lähiajal järsult langenud, toimunud on muu majandusliku olukorra järsk halvenemine või on muul moel raske majanduslik olukord.

Lisaks on üliõpilastel võimalik taotleda õppelaenu, mille maksimummäär kehtestab igal aastal valitsus (praegusel õppeaastal 2500 €), seda taotleb haridus- ja teadusministeeriumi andmetel ca 2000 üliõpilast ja õppurit aastas ning taotlejate arv on aastate jooksul pidevalt vähenenud. Praegu on Riigikogus töös eelnõu, mille käigus on kavas muuta intressimäär paindlikuks (praegu fikseeritud 5%) ning alandada käendajate arvu kahelt ühele.

Eraldiseisev küsimus on, kas toetused vähendavad üliõpilaste töötamist, ning selge vastus üliõpilaskonna enamiku puhul on ei, nagu näha allolevast vilistlasuuringu tabelist:

Kõrgharidusõpe	Toetuse saajate %	Ei mõjutanud	Vähendas töökoormust	Lõpetas töötamise
Doktoriõpe	56%	57%	38%	4%
Magistriõpe	51%	82%	17%	1%
Integreeritud bakalaureuse- ja magistriõpe	69%	89%	9%	1%
Bakalaureuseõpe	51%	81%	17%	1%
Rakenduskõrgharidusõpe	55%	86%	13%	1%
Kokku	54%	82%	17%	1%

Kõige suurem nähtav mõju on õppetoetustel ja stipendiumitel doktoriõppes. Sellest hoolimata on summa vähesust (660 € riigi poolt ning olenevalt ülikoolist ka täiendav toetus) ja doktorantide liigset töötamist doktoritööga mitte seotud töö peetud piisavalt suureks probleemiks, et riigi eestvedamisel ja

ülikoolide toel on elluviimisel doktoriõppe reform, mille eelnõu on praegu Riigikogus.

Tulenevalt Eesti üliõpilaste suurest sõltuvusest töötasust, riiklike toetuste vähesusest ning asjaolust, et suures mahus töötamine tekitab üliõpilastele õpiraskusi (ehk nad ei saa töö tõttu õpingutele keskenduda), on Praxis oma Eurostudenti põhisõnumites **teinud ettepaneku haridus- ja teadusministeeriumile uuendada üliõpilaste toetussüsteemi.**

Üliõpilaste vaimne tervis

Eesti üliõpilasi, kellel oli enda kinnitusele vaimse tervise probleeme, oli eelmises Eurostudenti küsimustiku voorus 3%. Viimases küsitluses oli see tõusnud kolm korda kõrgemaks, 9%-ni. Lisaks küsiti emotsionaalse enesetunde kohta (EEK-2), mis annab selgema pildi vastaja psühholoogilisest seisundist.

Selgus, et **liigne muretsemine** iseloomustab **47% üliõpilaskonnast** (18% muretseb pidevalt ja 29% sageli). Peaaegu sama levinud on **loidumus** või väsimustunne (**45%**, sh 15% pidevalt ja 30% sageli). Samuti on tugevalt esindatud **võimetus lõdvestuda (37%)**, vähenenud tähelepanu- ja keskendumisvõime (34%), kurvameelsus (30%).

Eurostudenti andmeid analüüsiti Tartu Ülikooli ja Tallinna Ülikooli tellimisel täiendavalt, sh jaotati distressi (negatiivset stressi) tekitavad tegurid omakorda kaheks.

- Õpingutega otseselt seotud distressi tekitavad tegurid. Tudengid on **kogenud õppetöös probleeme seoses terviseprobleemide või erivajadusega**; neil on motivatsioonipuudus või mõni muu põhjus. Kõrgema vaimse distressi tasemega on tudengid, kes suhtlevad kaastudengitega vähem, ja kellele **jääb ebaselgeks, mida neilt õppekava täitmisel oodatakse.**
- Õpingutega mitteseotud distressi tekitavad tegurid. **Kõrgem emotsionaalse distressi tase** on neil, kellel on **rohkem rahalisi raskusi**, erivajadus, puue, pikaajaline terviseprobleem või muu funktsionaalne piirang (sh vaimse tervise probleem). Samuti esines kõrgemat emotsionaalset stressi naistel. Need aspektid mõjutavad olulisel määral ka üldpopulatsiooni vaimse distressi taset, mis tuli välja Tervise Arengu Instituudi 2014 küsitlusuuringus.
- Kõige selle najal tegid raporti koostajad ettepanekuid kõrgkoolidele, mida võib võtta ka ettepanekutena riigile kui kõrghariduse rahastajale: a) erivajadustega arvestamine õppekorralduses, b) selgus õppekava täitmise osas, c) toetavad ja motiveerivad õppejõud, d) tudengiorganisatsioonide tegevuse soosimine, e) erivajadustega üliõpilaste toetamine ja tugi-teenuste info jagamine.

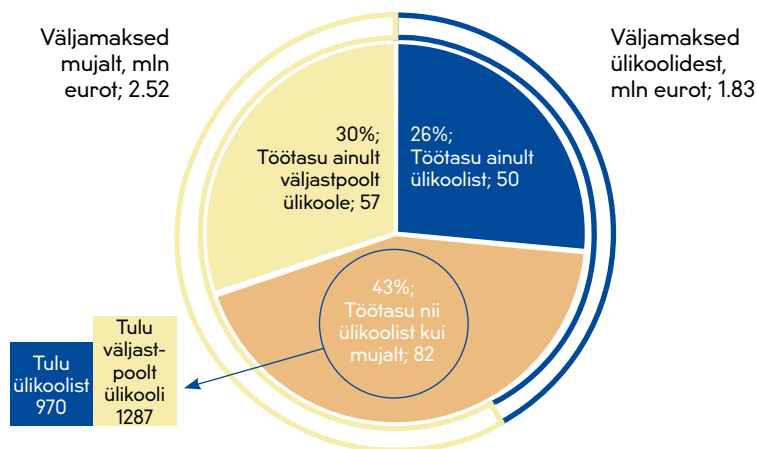
Ülikoolide majandamismudelitest, õppejõudude järelkasvust ja palkadest

Hanna Kanep

Rektorite Nõukogu tegevsekretär

Doktorikraadiga õppejõuks saab inimene 21-aastase haridusinvesteeringu järel. Madal sissetulek ja üliõpilase staatus ning nigel palgaperspektiiv õppejõuna on aastaid murendanud doktorantuuri atraktiivsust. Selle trendi murdmise plaanist pool on Riigikogus ja rakendub loodetavasti sүgisest. Doktorantidest saavad Eesti keskmise palgaga nooremteadurid. Ülikoolid on näidanud, et sissetuleku tagamine ja nõudlikum atesteerimine annab tulemusi – kuue aastaga kraadi saamine on kasvanud viiendikult kolmandikuni.

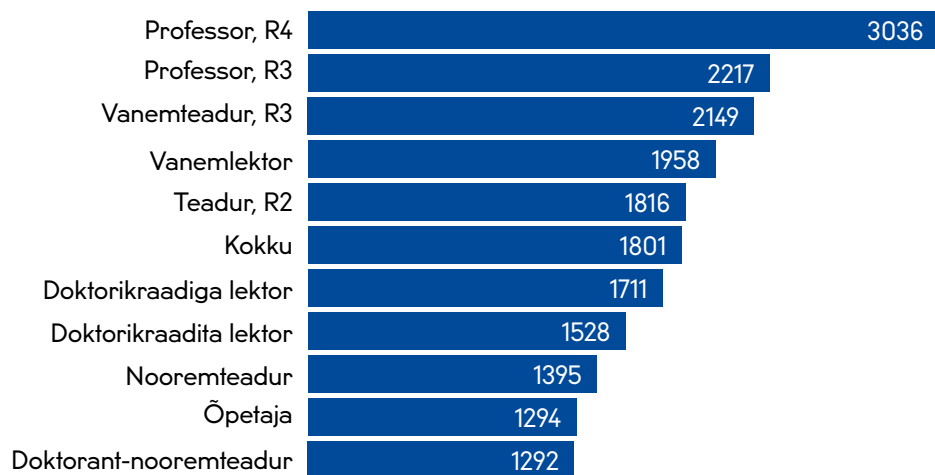
Nutikate Eesti noorte meelitamiseks ja akadeemilise järelkasvu kindlustamiseks saab täidetud vajalik, aga mitte piisav tingimus. Lisaks on vaja, et õppejõuamet oleks väärtustatud. Teaduse eesmärkide valguses on hea tõdeda, et värskest kaitsnud doktorid töötavad varasemast enam väljaspool akadeemiat. Üksnes ülikoolidest töötasu saanud on värskest lõpetajate seas vähem kui mujale tööle läinuid (26% vs 30%). Kõige enam on neid, kes olid lõpetamise järel ühe jalaga ülikoolis ja teisega väljas ning mujalt saadud brutotulu oli kolmandiku võrra suurem.

Joonis 1. Sisemine pirukas – 2019. aastal doktorikraadi kaitsnute jaotus töise tulu teenimise koha järgi aastal 2020; välimine rõngas näitab väljamaksete jaotust ülikoolide jt asutuste vahel. Allikas: Eesti Statistikaamet, tellimustöö⁶

⁶ Rohkem statistikat värskest doktorite töötamise kohta on siin: https://ern.ee/files/doktori-oppe_seminar_030321/varskete-doktorite-tootamine.pdf?a537772ee2

Me ei tea, kui palju mõjutab seda pilti nõudluse kasv erasektoris ja kui palju madalad palgad kõrgharidussektoris. Palgaperspektiiv on ülikoolides kõige viletsam just karjääri alguses ja õpetamise fookusega ametikohtadel, millega seondub ka üldine rahulolematuus töötingimuste ja -koormusega⁷. Joonisel on näidatud põhipalga mediaanid, st tase, millest oli põhipalk väiksem pooltel töötajatel.

Joonis 2. Avaõiguslike ülikoolide akadeemiliste töötajate põhipalga mediaan (2020, brutto)

Ülikoolides on 633 akadeemilist töötajat, kelle palk oli 2020. a alla õpetajatele kavandatava palgamiinimumi, neist 112 on doktorikraadiga. Doktorante arvestamata sai kolmandik (33%) akadeemilistest töötajatest vähem palka kui üldhariduskoolide arvestuslik keskmine (1653 eurot). Kõige halvemas seisus on õpetamise fookusega kõrgkoolid Eesti Kunstiakadeemia (EKA) ja Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia (EMTA), kus kokku oli selliste akadeemiliste töötajate osa 70%.

Miks see nii on, aitab selgitada rahastamissüsteem. Keskseks majandamiseks ja töö korraldamiseks on kaks riiklikku rahastusinstrumenti – kõrghariduse tegevustoetus õppetöökaks ning teaduse baasfinantseerimine teadustöökaks. Täiendav ühiskondlik panus kultuuripärandi säilitamisest poliitikakujunduses osalemiseni tuleb samuti katta nendest kahest. Õppetöö korraldamise ja tasustamise määrab kõrghariduse tegevustoetus. Õppetöö fookusega ülikoolides (EMTA) ja rakenduskõrgkoolides katab see suuresti kogu tegevuse (70–90% tuludest) või vähemalt üle poole tuludest (vt EKA ja Tallinna Ülikool

⁷ <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2018/04/APIKS-Eesti-2019-3.pdf> lk 65

joonisel 3). Seejuures ei tule ülejäänud mainitud teadusrahasid, vaid pigem tasulisest õppes ja projektidest.

Tabel 1. Osakaal akadeemilistest töötajatest, kelle põhipalk on väiksem kui:

	õpetajate arvestuslik keskmine palk 1653	Sh väiksem õpetajate palga alammäärast 1412
Professor, R4	0%	0%
Professor, R3	9%	0%
Vanemteadur	17%	3%
Vanemlektor	25%	4%
Teadur	32%	11%
Kõik ametikohad	39%	22%
Doktorikraadiga lektor	45%	21%
Doktorikraadita lektor	63%	37%
Nooremteadur	77%	53%
Õpetaja	85%	68%
Doktorant-nooremteadur	92%	68%

Muu taotletud ja teenitud kodumaine ja välismaine tulu õppe-, teadus-, arendus- ja loometegevuseks; 47%	Kõrghariduse tegevustoetus ja sihttoetus; 35%	Uurimistoetused 9%
		Teaduse baasfinantseerimine; 8%
50%	Tartu Ülikool 28%	Eesti Maaülikool 31%
	13% 9%	8% 7%
		Tallinna Tehnikaülikool 38%
		8% 7%
Tallinna Ülikool 51%	Eesti Kunsti-akadeemia 59%	Eesti Muusika- ja Teatri-akadeemia 71%
		27%
	37%	
7% 5%	34%	
	4% 3%	

Joonis 3. Riiklike kõrghariduse ja teaduse rahastamisinstrumentide olulisus avaõiguslike ülikoolide tulubaasis kokku ja ülikoolide kaupa, 2020

Teaduse baasfinantseerimine moodustab eri ülikoolide tuludest 2–9% ja riiklikud uurimistoetused 0–13%. Olulise teadustöö mahuga ülikoolid (TÜ, EMÜ ja TalTech) saavad palgaprobleemi leevendada teaduse rahastuse kasvust, asendades õpet teadusega. Osalt on seda tehtud. Näiteks TÜ uues karjäärimudelid said dotsentidest kaasprofessorid ning sellega kaasneb suurem teadustöö kohustus ja vastutus projektiraha sisse tuua.

Teaduse riikliku rahastamise kasv annab riigile suurema rolli kodumaise teadustegevuse suunamisel. Eesti kõrghariduses aga on riigil kui ainsal suurinvestoril määrava tähtsusega vastutus pea iga teise Eesti elaniku hariduse ning õppejõudude ja teadlaste järelkasvu eest. Kõrghariduse rahastuse käigus väärub arutelu seegi, kas praegune doktoriõppe maht vastab meie eesmärkidele (vt tabel all).

Tabel 2. Doktoriõppe maht ja lõpetajate ning vastuvõetute suhe eri riikides 2018. andmetel (arvutatud OECD andmete põhjal)

	Doktoriõppe vastuvõtt tuhande 25-29 aastase kohta	Lõpetajate suhe 4 a. varem vastu võetutesse
Horvaatia	13	0.2
Šveits	10	0.8
Portugal	9	0.5
Saksamaa, Island, Ühendkuningriik	8	0.5; 0.8; 0.5
Hispaania, Taani, Austria	7	1.4; 0.8; 0.7
Norra, Iirimaa, Sloveenia, Tšehhi, EL28	6	0.8; 0.8; 0.8; 0.5; NA
EL27 , Rootsi, Soome, Kreeka, Prantsusmaa	5	NA, 1; 1.1; 0.6; 0.7
Slovakkia, Bulgaaria, Ungari, Eesti , Rumeenia, Läti	4	0.6; 0.6; 0.6; 0.6 ; 0.4; 0.2
Luksemburg, Itaalia, Küpros, Holland, Leedu, Poola, Türgi	3	1.4; 0.7; 0.6; NA; 0.6; 0.2; 0.8
Belgia	2	NA

Ülikoolide rektorite vaade

Kui tühjaks me Eesti pumpame?

Mart Kalm

Eesti Kunstiakadeemia rektor, Rektorite Nõukogu esimees

Kui 2009. a jätkas vahetult peale gümnaasiumi lõpetamist õpinguid Eesti kõrgkoolis 67% lõpetajatest, siis 2019. a vaid 40%.

Üha rohkem lahti maailmas ei pruugi noor inimene kohe pärast gümnaasiumi teada, mida ta elult tahab ja pole paha, kui aasta või kaks otsitakse ennast kas raamatumüüjana USAs või vabatahtlikuna Aafrikas. Seejärel peaks aga suur osa jätkama õpinguid Eesti kõrgkoolides. Murettekitav on aga suundumus, kui vaatamata elujärje paranemisele Eestis soovivad noored ja võimekad siit lahkuda. Mingil määral on ajude väljavool nii väikesest riigist paratamatu. Osa helgemaid päid peame igal juhul ohverdama teistele ülikoolidele ja teaduskeskustele, sest Eestis ei suudeta mitte iial kõiki teadusi viljelda. Sama ohvrit toovad tippteadusele pea kõik riigid ja loodame, et meie vähesed tippkeskused imavad samamoodi andeid teistest riikidest Eestisse.

Selleks et noor näeks oma perspektiivi Eestis, peavad meil olema atraktiivsed ülikoolid. Tänu Euroopa rahale on ülikoolid saanud uue kuue selga ja tänu oma uskumatult tublile tööle tõusnud rahvusvahelistes edetabelites kõrgetele kohtadele. Tartu Ülikooli püsimine QS maailma ülikoolide edetabeli 300. koha ümber olukorras, kus vana maailma ülikoolidel tuleb rinda pista rikkalikult rahastatud Aasia ülikoolide võimsa tõusuga, on üks uue Eesti kõige suuremaid saavutusi üldse. Erialastes edetabelites figureerivad kõik avalik-õiguslikud ülikoolid, Eesti Kunstiakadeemia pääses 200 maailma parima kunsti- ja disainikooli hulka juba 2017. Ometi ei suuda Eesti ülikoolid võistelda maailma tulede ja viledega ning on ise rahulolematud. Ületöötanud ja alamakstud õppejõud ei ole hea reklaamnägu Eestile.

Kui lahendust nähakse tasuta eestikeelsest kõrgharidusest loobumises, sest raha ülikoolide karva läikima lüüa ei jätku, siis kas see ei toida veelgi suuremat ajude väljavoolu? Põhjamaades on väga hea tasuta kõrgharidus käepärast ja eriti neil erialadel, kus suur palk pole tagatud, süveneb äraminemise ahvatlus. Kõige haavatavamad on siin eesti kultuuri taastootvad humanitaaria ja kunstide erialad. Tore, kui EKA tudengid käivad igal pool vahetuses uusi kogemusi omandamas, aga kui kohe minnakse välismaale, siis mis saab eesti kunsti järjepidevusest. Võimekamad kunstnikud on tänapäeval hargmaised, ollakse nii Eestis kui suuremates kunstikeskustes. Kui õpingud ei sisalda enam tasulisuse pärast Eesti komponenti, siis pole seda enam ka hargmaisuses ja eesti kunst on ande võrra vaesem.

Tasulise kõrgharidusega antakse hoogu väljarändele sõltumata tasandusmehhanismist. Kui aga ajude väljavool veelgi tugevneb, siis kes jääb Eestisse...

Ülikooli rahakotid, mida ei saa segamini ajada, ja kohustused, milleks rahakott puudub

Toomas Asser

Tartu Ülikooli rektor

Igal juhul tuleb tunnustada valitsuse hiljutist otsust pidada kinni 2018. aastal sõlmitud teadusleppest ja tõsta riigipoolne teaduse rahastamine 1%-ni SKP-st. Mõistmaks, miks ei lahenda see otsus aga kõrghariduse kroonilise alarahastuse probleemi, on vaja põgusalt selgitada ülikoolide keerukat rahastamismudelit.

Heal tasemel kõrghariduse pakkumise eeldus on kvaliteetne teadus. Ülikoolide ülesanne on tagada, et teadustöö oleks õppega seotud ning uusimad teadustulemused jõuaksid õppetöösse. Selleks on ülikoolid arendanud karjäärimudelit, kus nii õppe- kui teadustöö on akadeemilise töötaja põhiülesannete seas. Kuna aga kõrghariduse ja teaduse rahastamise põhimõtted on erinevad, ei saa õpetamisega seotud ülesandeid doteerida teadustöök mõeldud rahast.

Isegi kui ümberajamine oleks võimalik, jääks teadusraha tõstmise positiivne mõju saavutamata. Lisaks on ka mahud väga erinevad – teaduse 1% kokkuleppega lisandus teadus- ja arendustegevuse eelarvesse umbes 50 miljonit eurot aastas. See raha jaguneb ettevõtete, ministeeriumite ja akadeemilise sektori vahel. Samas kõrghariduse puudujääk on üle 100 miljoni euro.

Teaduse lisarahast – nimetatud 50 miljonist eurost – läheb 60% ettevõtete teadus- ja arendustegevuseks ning ministeeriumitele teadusuuringute tellimiseks. See pole õppetöoga kuidagi seotud. Ja kuigi akadeemilise teadusüsteemi toetuseks tuleb küll 40% lisandunud rahast, ei jõua seegi kõik ülikoolidesse, vaid osa läheb nende riiklike teadusasutuste toetuseks, kus õppetööga ei tegeleta.

Teaduse lisarahast tuleb katta ka teadustaristu ülalpidamise ja muud teadussüsteemi kulud. Osa teadusrahist jõuab palkadesse, aga siin on fookuses doktorantide üleviimine nooremteaduriteks, kes hakkavad stipendiumi asemel saama töötasu.

Teaduse rahastamisest osa tuleb Euroopa Liidu tõukefondidest. Uuel perioodil liigub sealne toetus vaid nutika spetsialiseerumise valdkonda, jättes kõik teised erialad toetuseta. Teadusgrandid on mõeldud alus- ja rakendusuuringu läbiviimiseks ning sedagi ei saa kasutada õppetöö puudujääkide katteks.

Õppetöö ülikoolides on rahastatud peamiselt riiklikust kõrghariduse tegevus- toetusest. Õpetamisega tegeleb ülikoolides küll enamik akadeemilisi töötajaid, kuid nende töötasust rääkides tuleb vaadata, kui suur on tööülesannetes õppe-, kui suur teadustöö osakaal. Näiteks Tartu Ülikoolis on peamiselt õppetöoga tegelevatest töötajatest tervelt 26 protsendil üldhariduskooli õpetaja keskmisest töötasust väiksem palk. Need on enamjaolt doktorikraadiga töötajad.

Kuid lisaks sellele, et kõrghariduse tegevustoetusest makstakse palka õppejõududele, rahastatakse sellest ka tegevusi, mis ei ole otseselt seotud õppetööga. Tartu Ülikooli puhul tuleb siin välja oluline erisus võrreldes teiste ülikoolidega. Nagu vanadele ja väärivatele ülikoolidele kohane, teeb maailma ainsa eestikeelse *universitas*'e unikaalseks meie kohustus kultuuripärandi säilitamisel ja arendamisel. Muu hulgas tähendab see, et ülikool peab olema hea peremees Euroopa kultuuripärandi hulka arvatud ajaloolisele hoonestule. Siia kuuluvad lisaks ülikooli peahoonele ka näiteks toomkirik, tähetorn, vana ja uus anatoomikum, mitmed ajaloolised õppehooned, aga ka botaanikaaed – kõik need objektid on osa Eesti rahvuslikust mälestusest, ühiskondlik vara, mille säilitamiseks peab ülikool leidma ise rahalise võimaluse. Niisamuti on ülikoolil kohustus säilitada ja arendada ülikooli muuseumite ja raamatukogu teadus-, kunsti- ja ajalooäärtusi sisaldavaid kogusid ja arhiive.

Kõige eelnimetatuks on riik pannud ülikoolile seadusejärgse kohustuse, kuid pole selleks ette näinud rahastust. Kui üksikud projektipõhised toetused välja jätta, siis võtab Tartu Ülikool Eesti kultuuripärandi hoidmiseks vajaliku raha peamiselt teaduse ja õppetöö rahastamiseks mõeldud eelarveridadelt.

Seega on kõrghariduse alarahastuse temaatikal Tartu Ülikooli jaoks teinigi tahk – lisaks õppetööle ulatub kroonilise rahapuuduse mõju ka Eesti kultuuripärandini.

Tiit Land

Tallinna Tehnikaülikooli rektor

Eesti riigi ees seisvate suurte väljakutsete ning eesmärkide, nagu tööstuse digitaliseerimine või rohepöörde, saavutamiseks tuleb lisaks teadus- ja arendustegevusele suurendada panust ka kõrge kvalifikatsiooniga spetsialistide ettevalmistamisse. OSKA tööjõuvajaduse prognooside kohaselt ei koolitata praegu piisavalt erialase ettevalmistusega tööjõudu masina- ja metallitööstuses, metsanduses ja puidutööstuses, info- ja kommunikatsioonitehnoloogiate valdkonnas, energeetika ja kaevandamise valdkonnas, keemia- ja plastitööstuses, põllumajanduses ja toiduainetetööstuses, ehituse ning vee- ja jäätmemajanduse valdkondades.

Kiiresti oleks tarvis avada Inseneriakadeemia rahastusmeede. Võrreldes 2013. aastaga on avalik-õiguslikes ülikoolides tehnika, tootmise ja tehnoloogia õppekavagrupi ning ehituse ja tsiviilrajatiste õppekavarühma vastuvõetute osakaal vähenenud 25%, samas kui IKT valdkonda vastuvõetute osakaal on kasvanud 175%. Samas ei suudeta isegi sellise vastuvõetute kasvu juures tagada piisavalt kõrgharidusega spetsialiste IKT valdkonna tööandjatele, arvestades valdkonna kasvupotentsiaali. 2013. aastal moodustasid tehnika, tootmise ja tehnoloogia grupi ning ehituse õppekavarühma vastuvõetud 17% kõigist vastuvõetutest, 2020. aastal ainult 14%.

Digitaliseerimine ja automatiseerimine ning materjalitehnoloogia areng kasvatavad eriti vajadust tööstus- ja tootearendusinseneride järele. Juurde on vaja tööstusjuhte, insenere ja töödejuhatajaid. Töötlevas tööstuses on puudu 2/3 inseneridest ning eelkõige tuleb lähiaastail asendada olemasolevaid töötajaid nende pensionile siirdumise tõttu. Osa kõrgharidust eeldavaid ametikohti on täidetud madalama haridustasemega töötajatega. Ehitusvaldkonnas on uue tööjõu vajadus ligi 900 inimest aastas, mis ületab tasemeõppe lõpetajate arvu saja võrra.

Inseneride järelkasvu koolitamise mahud on otseselt seotud üldhariduskoolide reaalinete õpetamise tasemega. Hädasti oleks tarvis tõsta reaalinete õpetajate väljaõppele kuluvat ressursi. 2020. aasta riigieksamite tulemusel oli Eestis 68 gümnaasiumiharidust andvat kooli, kelle laia matemaatika riigieksami keskmine hinne ei küündinud 50 punktini ehk hindeni „kolm“. Nende hulgas on mitu piirkonnakeskust, mille gümnaasiumiastmes olid veel 2019. aastal tulemused vähemalt „rahuldava“ hinde väärilised. Viimase, 2021. aasta laia matemaatika riigieksami tulemustes on suurem langus olnud eestikeelsetes koolides ja rohkem on vähenenud poiste eksamitulemused. Reaalinete riigieksamite tulemuste langustrendi murdmiseks tuleb üldhariduskoolides rohkem tähelepanu pöörata reaal- ja loodusainete õpetamisele nii põhikooli viimases astmes kui ka gümnaasiumis.

Tõnu Viik

Tallinna Ülikooli rektor

On teada, et inflatsiooni ja teiste sektorite palgatõusuga arvestades on ülikoolide reaalne rahastamine langustrendis. See ei puuduta kõiki ülikooli tegevusvaldkondi, vaid ühte kõige olulisemat osa Eesti ülikoolide ülesandest: tasuta eestikeelset õpet. Teadustöös ja tasulises ingliskeelses õppes saavad ülikoolid ise oma tegevusega enda positsioone parandada. Eestikeelse õppe osas ülikoolid ise oma olukorda parandada ei saa, sest selle kinnimaksmise kohustuse on enda peale võtnud maksumaksja. Tasuta õppele üleminekul 2013. aastal andis toonane valitsus Eesti üliõpilastele ja avalikkusele lubaduse, mida järgmiste valitsuste poolt ei ole täidetud. 2022 tootab tulla Eesti tasuta kõrghariduse lühikese ajaloo kõige kehvem aasta.

Need asjaolud on avalikkusele päris hästi teada, kuid nende asjaolude tagajärjed on avalikkusele vähem selged. Ülikoolielu seestpoolt vaadates võib näha, et ülikoolid tegelevad tasuta eestikeelse õppega aina vähem, juurdepääs eestikeelsele kõrgharidusele väheneb ja selle kvaliteet langeb. Õppejõudude motivatsiooni jääb ajapikku vähemaks, andekamad õpetlased tahavad rohkem aega pühendada teadustööle ja vähendavad seetõttu kontakti üliõpilastega. Paljud siirduvad välismaale, sest palgatase on mannetu. Need on tänased trendid ja suundumused.

Kui kõrghariduse rahastamine jääb inflatsiooniga võrreldes jätkuvasse langusesse, siis toimub ka pikemas perspektiivis rida muutuseid, milleks me ennast tasapisi peame hakkama ette valmistama. Paarikümne aasta pärast tuleb olla valmis selleks, et eriarsti jutule minnes tuleb temaga suhelda kas inglise või vene keeles. Ka sillaehituse tehnoloogilistest lahendustest või uutest energiatootmise võimalustest hakkame me pigem inglise kui eesti keeles rääkima. Mõne aja pärast toimuvad matemaatika- ja füüsikatunnid samuti inglise keeles, kas siis ingliskeelseid digiõppevahendeid kasutades või ingliskeelsete õpetajate käe all. Mitte sellepärast, et see oleks kooli valik, vaid sellepärast, et eesti keelt rääkivaid õpetajaid valida ei ole. Ja kui meid veel mõni pandeemia peaks tabama, siis räägime ka selle ohjamise meetmetest inglise keeles, sest vastavat eestikeelset teaduslikku terminoloogiat lihtsalt ei eksisteeri. Algul tuleb selliseid keeleauke ette vähem, hiljem rohkem. Keel toimib ainult juhul, kui seda pidevalt uuendada. Kui seda keelt tahta kasutada ühe iseseisva riigi asjaajamise keelena, siis on vaja, et eestikeelset teadusterminoloogiat arendataks piisavalt paljudes valdkondades. Kui me jääme eesti keele juurde ainult eesti keelt, kultuuri ja ajalugu käsitledes, on aina vähematel inimestel põhjust seda suhtlusvahendina kasutada ja seda oma lastele õpetada.

Ühte tuleb veel silmas pidada. Isegi juhul kui näha kõrghariduse rahastuse lahendust üleminekus tasulisele või osaliselt tasulisele õppele, võtab selle juurutamine aastaid. Kui näiteks kahe aastaga suudetaks luua vastav seadusandlik baas ja selle administratiivne tugi, siis siit edasi võtaks selle täiemahuline käivitamine bakalaureuseastmes 3 aastat. Kuni selle ajani õpib ülikoolides terve põlvkond noori, kelle haridusteele on jäänud kroonviirusest tingitud pandeemia. Selle põlvkonna jaoks ei oleks tasulisele õppele üleminek niikuinii mingi lahendus.

Ivari Ilja

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia rektor

Eesti kõrghariduse rahastamise praegune süsteem on kehtinud ligi 10 aastat. Süsteem on toiminud suhteliselt stabiilselt, kuid ei suuda praeguseks enam tagada Eesti kõrghariduse jätkusuutlikku arengut, kvaliteeti ega konkurentsivõimet. Riiklike prioriteetide muutumine ning kõrghariduse rahastuse proportsionaalne jätkuvalt kasvav mahajäämus võrreldes üldise majanduskeskkonna ja tööturu arengu, inflatsiooni ning elukalliduse tõusuga on hakanud ohustama ülikoolide võimet oma missiooni vajalikul tasemel täita.

Kõrghariduse rahastuse külmutamine aastateks on seda mahajäämust järjest kasvatanud ja viinud olukorda, kus kõrgkooli õppejõu, eriti alustava doktorikraadiga lektori palk jääb maha üldhariduskooli õpetaja ja kultuuri-töötaja miinimumpalgast. Lisaks õppejõududele ja teadlastele vajavad üli-

koolid tugitöötajaid, kelle leidmine tööturult muutub järjest raskemaks. Olukord, kus kutseharidusega hooldustehnikule tuleb maksta professori palka, mõjub lõppkokkuvõttes laostavalt akadeemilisele keskkonnale ja seab kahtluse alla hariduse väärtustamise ja Eesti kui teadmusühiskonna laiemalt.

Tasuline eestikeelne õpe ühe väljakäidud võimaliku lahendusena alandaks drastiliselt eesti noorte välismaale õppima asumise ja sinna jäämise künnist. Tuleb arvestada Eesti suuruse, geograafilise asendi ja demograafilise seisuga, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia peab lähtuma sellest, et eriti muusikaharidus, erinevalt klassikalisest sõnateatrist, on rahvusvaheline ning paljudes EL riikides EL riikide kodanikele tasuta. Olgu näitena toodud kasvõi Sibeliuse Akadeemia Soomes, kus õppemaks kolmandate riikide kodanikele on madalam kui Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias, kuid EL kodanikelt ei võeta seda üldse. Juba praegu oleme olukorras, kus tudengeid üldhariduskooli muusikaõpetaja tasuta õppekavale ei jätku, samas koolide muusikaõpetajate keskmine vanus järjest kasvab ja pädevate muusikaõpetajate leidmine muutub koolide jaoks aasta aastalt raskemaks. Õppemaksu kehtestamine saaks tõenäoliselt saatuslikuks erialadele, kus teenistus hilisemas tööelus Eestis pole eriti motiveeriv, kuid millest on meie muusikakultuuri, laulupeotraditsiooni, hariduse ja laiemalt ka riikliku identiteedi käekäik.

Kuna EMTA-s õpetatakse peaaesjalikult n-ö kalleid erialasid, siis üldine mõõdukas õppemaks või muud eraraha kaasamise meetmed parandaksid praegust olukorda proportsionaalselt palju vähem kui suurtes ülikoolides, kuid tõukaksid kõrghariduse eelse muusikahariduse omandanud noored Eestist lahkuma, mis omakorda oleks ohuks eesti kultuuri terviklikkusele ja jätkusuutlikkusele.

Loomulikult võib ja peab arutama, mida ja kui palju peaksime oma kõrgkoolides õpetama. Kui kunagi ammustel aegadel oli kõigest olulisim töölisklass, siis nüüd kuuleme tihti, et ülikoolid õpetavad mittevajalikke erialasid olukorras, kus tööturg vajab insenere ja IT-eriala lõpetajaid. Kindlasti on see nii, kuid ülikoolidel lasub vastutus ka eesti keele ja kultuuri arengu eest, emakeelse teaduse, kõrgkultuuri ning omakeelse mõtteruumi ja erialaterminoloogia oleviku ja tuleviku eest.

Kuidas seda kõike rahastada? Need on poliitiliste otsuste ja riiklike prioriteetide rõhuasetuste valikud. Kui arenenud riikides on kõrghariduse rahastuse maht keskmiselt 1,5% SKT-st, siis miks ei võiks see nii olla ka Eestis?

Mait Klaassen

Eesti Maaülikooli rektor

Eesti vabariik on võtnud eesmärgiks, et vähemalt 45% eagrupid peaks olema kõrgema haridusega (nii kõrg- kui ka rakenduskõrgharidus). Eesmärk on igati asjakohane, sest täna ja tulevikus nõuavad töökohad järjest kõrgemat

haridustaset. Tundub, et tasuta kõrgharidus võiks seda võimaldada vastavalt inimeste soovidele.

Kuid pärast tasuta kõrghariduse kehtestamist on juhtunud hoopiski teisiti. Vaatamata sellele, et enam ei saa massiliselt minna tasu eest õppima majandust ja juurat, sest ka tasuta kohti on vähendatud, ei valita ka ühiskonnale vajalikke erialasid, nagu inseneriteadused, meditsiin, veterinaarmeditsiin, loodusteadused jne.

Ühest küljest on kergem õppida nn pehmeid erialasid, kui tegeleda raskesti õpitavate erialadega, mis nõuavad eeldusena väga häid teadmisi matemaatikas, füüsikas, keemias, aga ka bioloogias. Teisest küljest on jätkunud tendents raskuste ilmnemisel väga kergekäeliselt katkestada õpingud, sest on võimalik kohe valida uus eriala.

Samas ei saa lähtuda õpetatavate erialade spektri määramisel pelgalt OSKA raportist, mis peegeldab eelkõige tööturu vajadusi. Kui lähtuda vaid tööturu vajadusest, siis jäävad paljud erialad küsimärgi alla nende koolitusvajaduse mahtude osas. Näitena võib tuua näitlejate, muusikute (kuhu jääb siis kultuur) aga ka loodus- ja keskkonnanakaitsjate (kes juhib siis rohepöoret) koolituskohtade arvud. Samas on akuutne vajadus loomakasvatavate, agroomide (põllumajandussaaduste tootmine), puidutehnoloogide, toiduainetetööstuse spetsialistide, aga ka veterinaararstide järele. Seda nimekirja võiks jätkata pikalt. Selline vajak on tekkinud eelkõige nende erialade vähese väärtustamise tõttu ühiskonnas.

Eelkõige on siinjuures tegemist erialadega, mida on raske õppida ning mis nõuavad suuri ja kalleid praktikabaase. Nende rajamiseks aga tänane rahastusmudel kuidagi kaasa ei aita.

On ka selgelt näha noorte valikute tegemise muutumine ajas, kus enim seatakse esikohale enesetäiendamise püüded just isiksuse arendamist võimaldavatel erialadel. Sisuliselt minnakse õppima huvitavale erialale, seades esikohale enda vajadused, jättes tahaplaanile ühiskonna vajadused. See on ka igati normaalne käitumine, aga mingil ajal võib tekkida olukord, kus meil prevaleerivadki isiksust arendavad erialad, aga majanduses tegelikult vaja minevaid spetsialiste pole kuskilt saada.

Selge on see, et kõrghariduse rahastamine on alla igasuguse arvestuse ja selle protsessi jätkudes kaovad eelkõige need erialad, mida on kallim õpetada ja ka raskem õppida.

Kui meil aga tulevikus süveneb teatud vajalike inimeste arv alla kriitilise, siis pole see oht mitte ainult emakeelsele haridusele, vaid tegemist on konkreetse ja ilmselt realiseeruva julgeolekuohuga riigile tervikuna.

Seega, kui me kohe ei lahenda põhimõtteliselt kõrghariduse rahastamist, võib mõne aasta pärast olla juba hilja. Ja hilja mitte ainult eestikeelse kõrghariduse ja teaduse koha pealt, vaid me asetame omariikluse tugevasse ohtu!

Rakenduskõrgkoolide (pro)rektorite vaade

Sissejuhatus

Rakenduskõrgkoolide Rektorite Nõukogu

Rakenduskõrgkoolide missioon (vastavalt kõrgharidusseadusele) on edendada tööturu vajadustele vastavat elukestvat õpet, pakkuda õppe- ja arendustegevust hõlmavaid teenuseid, teha rakendusuuringuid ja toetada üliõpilastest vastutustundlike ja algatusvõimeliste kodanike kujunemist.

HTMi haldusala rakenduskõrgkoolide finantseeritakse tegevustoetuse eraldamise kaudu, millel on baasrahastamise (80%) ja tulemusrahastamise (20%) komponendid. Kui kõrghariduse (KH) üldine rahastamine kasvab minimaalselt, siis ühe kõrgkooli tegevustoetuse arvestatav kasv saab toimuda üksnes teiste arvelt. HTMi kõrgkoolide rahastamismudel on konkurentsipõhine ehk kõrgkoolid võistlevad üksteisega, kuigi tegutsevad valdavalt väga erinevates niššides. Alates 2021. aastast on võistlus küll sarnastes „kaalukategooriates“ – rakenduskõrgkoolid omavahel ja ülikoolid omavahel. Sellise konkurentsipõhise toimemudeli puuduseks on see, et ta ei tööta rahuldavalt olukorras, kus üldine kõrghariduse rahastamise maht on konstantne (või õige veidi kasvav), kuid muu elukallidus ja tööturu muutused on palju dünaamilisemad. Rakenduskõrgkoolid on tänaseks valdavalt optimeerinud vastuvõtu ja õppekavad (nii nende arv kui ka õppekava pikkus) ning sellistes piiripealsetes tingimustes pole enam sisemist ressursi muutuste juhtimiseks, sh vastuvõtu suurendamiseks ja uute õppekavade avamiseks töömaailma vajadusi ja Eesti arengut silmas pidades. Praegune rahastamissüsteem on arengubarjäär. Kõige selgemaks näiteks siinkohal on hetkel tervishoiukõrgkoolid, kes oleksid valmis vajalikke spetsialiste tervishoiu valdkonnas koolitama, kuid ei saa käituda vastutustundlikult, sest selleks puudub ressurss.

Kõige suurem ühine väljakutse seoses ebapiisava tegevustoetuse mahuga on õppejõudude ja tugipersonali palgad, mis on sektorite arengutest ja üldisest elukalliduse kasvust maha jäänud ega ole piisavalt motiveerivad ja konkurentsivõimelised. Tegevustoetustest katavad rakenduskõrgkoolid peamiselt õppetegevuse (sh õppetaristu parendamine) ja majandamiskulud. Investeermisvõime on vähene ja selgelt ebapiisav. Kuna rakenduskõrgkoolide rakendusuuringuid eraldi ei (baas)rahastata, teevad rakenduskõrgkoolid neid põhimõttel „tellija maksab“ või projektipõhiselt. Ilma stabiilse baasrahastuseta aga ei kujune vajalikku teadmussiirde võimekust, piisavat akadeemilist koosseisu ja rakendusuuringute kogumaht kidub. Samas on rakenduskõrgkoolidel arvestatav rakendusuuringute kompetents ja ettevõtete ning teiste partneritega koostöö tegemise võimekus. Kõrghariduse rahastamiseks tuleb senise tasuta kõrghariduse mudeli jätkumise puhul tagada piisavad eelarvelised vahendid selle järjepidevaks ja jätkusuutlikuks kasvuks või kaaluda osaliselt tasu-

lise hariduse (õppemaksu või mõne muu õppuri omavastutust suurendava meetme) rakendamist või siis minna tagasi mudeli juurde, kus riigi toel tellitakse nii palju koolituskohti, kui suudetakse rahastada. Siinkohal pole osaliselt tasulise hariduse mudeli rakendamisel aga kindlasti otstarbekas läheneda ühetaoliselt kõikidele rakenduskõrgkoolidele ega ka erialadele.

Selge on, et senine kõrghariduse rahastamine pole jätkusuutlik tagamaks Eestile vajalike spetsialistide koolitamist, võimaldamaks kvaliteetset kõrghariduse, aga ka rakendusuringute pakkumist ning jätkamaks konkurentsivõimelisena rahvusvahelisel kõrgharidusmaastikul.

Eesti Lennuakadeemia (ELA) vaade

Koit Kaskel

Eesti Lennuakadeemia rektor, Rakenduskõrgkoolide Rektorete Nõukogu esimees

Eesti Lennuakadeemia (ELA) suurim rahaline väljakutse teadus-arendustegevuse ja töötasude tagamise kõrval on investeeringud kaasaegsesse õppe-treeningsüsteemidesse ehk simulaatoritesse. Kõrge õppekvaliteet eeldab kaasaegseid ja uusi tehnoloogiaid arvestavaid õppevahendeid. Lennunduses tähendab kvaliteet otseselt ohutust, mille tagamisega ELA lõpetajad – lennujuhid, piloodid, insenerid, tehnikud jt – oma tööelus vahetult tegelevad. Kvaliteetse lennundushariduse andmiseks vajalikud simulaatorid on suhteliselt kallid, aga hädavajalikud lennu- ja liiklusolukordade läbiharjutamiseks. Lisaks õppetööle saavad ELA simulaatoritest kasu ettevõtted ja asutused, kes vajavad ELA tuge uurimis- ja arendustöös. Kaasaegsete tehniliste õppesüsteemideta ei ole see koostöö mõeldav, aegunud süsteemid ei võimalda tänaseid ja homseid vajadusi katvaid funktsionaalsusi. Ka on nende mahukas uuendamine reeglina kas rahaliselt ebamõistlik ja/või ka tehniliselt võimatu. Amortiseerunud simulaatorite piiratud kasutusvõimalused pärsivad spetsialistide tipptasemel alg- ja täiendusõpet, ELA jätkusuutlikkust ja arengut, ühiskonna teenimise võimet.

ELA simulaatoreid on seni hangitud Euroopa Liidu struktuurifondide (SF) toel, aga sobivate (sh aeg ja tingimused) taotlusvoorude toimumine edaspidi on teadmata ja etteplaneerimatu. Hetkel polegi teada ühtki sobivat avatud ja perspektiivset SF taotlusvooru, lisaks väheneb SF rahastus Eestile järjest. Süsteemide soetamist ning uuendamist ei võimalda ka tegevustoetuse maht. Seetõttu on lisaks tegevustoetusele tarvis kindlamat ja selgelt planeeritud investeeringute rahastust. Järgnevalt mõned numbrid eelõeldu näitlikustamiseks.

Esmavajadus on lennuki instrumentaallennu ja meeskonna koostöö algkoolituse lennutreeningseade (FNPT II MCC). Praegu kasutatav lennutreening-

seade hangiti ligi 16 aastat tagasi ja on tänaseks amortiseerunud. Samalaadse kaasaegse simulaatori soetusmaksumus on umbes 350 000 eurot.

Lisaks tuleb hankida täiendav lennutreeningseade liinipilootide meeskonna koostöö algkoolituseks, mis võimaldab käitajatel teostada pilootide hindamisi, lihtsamaid koolitusi ja/või koolituse osiseid. Investeeringu eeldatav maksumus 1 miljon eurot.

Alternatiiv on hankida simulaator, milles oleks ühendatud mõlema eelnimetatud lennutreeningseadme võimalused. Investeeringu maksumus on sel juhul u 1,5 miljonit eurot.

Uue simulaatori tarbeks puudub ELA hoones sobilik ruum. Kõrvalasuvas Tartu Lennujaamas pinna rentimine eeldab selle renoveerimist: investeeringu maksumus on u 80 000 eurot.

Lennujuhtimise simulaator vajab laiendamist täiendava lennujuhi tööpositsiooni väljaehitamise näol. ELA on simulaatori laienduse teostamiseks vajaliku tarkvara omateenitud vahenditest juba soetanud, riistvara ostuks ja ruumi ümberehitamiseks vajaliku investeeringu eeldatav maksumus on u 300 000 eurot.

Elektrooniliste lennuandmete töötlemise funktsionaalsust jälgendav tarkvara lisab eeltoodule u 50 000 eurot.

ELA teenuste uus sihtrühm on mehitamata lennuseadmete ja -süsteemide operaatorid ning arendajad, see on kiirelt kasvav vajadus. Lennujuhtimise simulaatori kõnealune laiendus võimaldaks alustada simulaatori kasutamist ka nende koolitamiseks ja kujuneda ELA-l mehitamata lennunduse koolitaja ja kompetentsikeskuseks Eestis. Ühtlasi võimaldaks laiendus arenduspartnerlust Lennuliiklusteeninduse ASiga uuendusliku uue tehnoloogilise lahenduse – kaugjuhitava lennujuhtimistorni – väljaarendamisel, mis korraldaks tulevikus ühtses õhuruumis nii mehitatud kui mehitamata lennuliiklust.

Lennujuhtimise simulaatori ühtainsat tööpositsiooni kasutatakse praegu õppetööks tasemeõppes, ettevõtete täienduskoolitusteks ning arendustegevusteks. Teise positsiooni puudumise tõttu tuleb instruktoritel ja personalil vahel teha 12-tunniseid tööpäevi. Kitsikuse jätkudes oleme dilemma ees, kas vähendada üliõpilaste õppetöö mahtu või öelda ära koostööst ettevõtetega.

ELA õppehoone valmis 2011. a ning paljudele aspektidele, mis tänapäeval kaasaegset õpikeskkonda iseloomustavad, ei osatud toona piisavalt tähelepanu pöörata. Õppehoonet planeerides arvestati sellega, et esimesel kolmel semestril viibivad üliõpilased teiste kõrgkoolide (Tartu Ülikooli, Eesti Maaülikooli ja Tallinna Tehnikaülikooli) ruumides. Tänaseks on praktiliselt kogu õppetöö õppijakesksuse ja lennundusspetsiifika parema arvestamise huvides toodud tagasi ELA õppehoonesse, mis tekitab ruumipuudust. Hiljuti kaardistas arhitektuuribüroo õppehoones toimuva ja tegi ettepanekuid ruumide ümberehitamiseks. Ümberehituse maksumus on u 260 000 eurot.

ELA-l puuduvad hetkel sobivad ruumid kutseõppe läbiviimiseks õhusõiduki hooldustehniku erialal, mis toimub töökohapõhiselt Tallinnas. Kuna kutseõppe vajadus on pikemaajaline, on tarvis leida õppetöök sobivad rendipinnad ja need sisustada. Investeeringu maksumus on u 60 000 eurot.

Lisaks investeerimisvõimekusele on ELA-l puudu suutlikkusest värvata sobiva kvalifikatsiooniga teadustöö (eriti rakendusuuringute) võimekusega tippspetsialiste, et pakkuda ühiskonnale kvaliteetseid valdkondlikke arendusteenuseid. Seda on ELA-le ette heitnud Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteediagentuur institutsionaalsel akrediteerimisel nii 2013. a kui 2020. a. Täiendav personalikulu u 180 000 eurot aastas.

Olemasoleva (eriti akadeemilise) personali palgad on sellised, et ettevõtetal on lennundusmahtude taastudes lihtne spetsialiste ELA-st üle osta. Tööturu konkurentsivõime ja akadeemiline järelkasv on probleem, ELA-l on oht muutada lennundusettevõtetele tippspetsialistide hüppelauaks. Aastane lisavajadus u 200 000 eurot.

ELA-le kui rakenduskõrgkoolile on oluline tegevussuutlikkuse praktiline aspekt, sellest vaatevinklist ka käesolev teemakäsitus. Kõik öeldu mõjutab vahetult ELA arengukavas sätestatud strateegiliste eesmärkide täitmist, sh õppekvaliteeti, rahvusvahelistumist, teadus- ja arendustegevust, ühiskonna (eriti ettevõtjate) teenimist jne. Igasugune lisarahastus, sh eriti investeeringute lisatoetamine mõjub positiivselt õppekvaliteedile ja selle mahtudele, ELA konkurentsivõimele teiste lennunduskoolidega rahvusvahelises plaanis, omatulu teenimise võimele, haridus- ja arendusteenuste ekspordile jms.

Kõrgema Kunstikooli Pallas vaade

Piret Viirpalu

Kõrgema Kunstikooli Pallas õppeprorektor

Kõrgem Kunstikool Pallas on Eesti ainuke rakenduslik kunstikõrgkool. Pallasel toimub õpe seitsmel õppekaval: fotograafia, maal ja restaureerimine, meedia- ja reklaamidisain, mööblidisain ja restaureerimine, nahadisain ja restaureerimine, skulptuur ja tekstiil. Pallase eesmärgid on rahvusvaheliselt tunnustatud rakenduskõrgkoolina kvaliteetse kunsti-, disaini-, konserveerimis- ja restaureerimisalase kõrghariduse pakkumine, õppe- ja loometöö juhendamine ja koordineerimine, uuringute läbiviimine, kunsti- ja disainialane loometegevus, kunsti-, disaini-, konserveerimis- ja restaureerimisalane arendustegevus ja täiendusõppe korraldamine.

Strateegias „Tark ja tegus Eesti 2035“ on ühe kõrghariduse ees seisva väljakutsena kirjas vajadus oma tegevusi fookustada ning kvantiteedi asemel kvaliteedile keskenduda. Pallase eesmärgid on sellega väga hästi kooskõlas – on ju kvaliteetsele kunstikõrgharidusele omane just individuaalne lähenemine õppi-

jale, väga heade praktiliste oskuste kombineerimine nii teoreetilise teadmise kui kaasaegse infotehnoloogiaga, traditsioonilise ja innovatiivse seostamine, vajadus spetsiifilise õpikeskkonna järele. Ja mis peamine – kvaliteetse kõrghariduse teevad võimalikuks ikkagi parimad õppejõud. Looameerialade parimad õppejõud on õpetavad kunstnikud, oma ala maailmatasemel eksperdid.

Juba Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteediagentuuri kunstide õppekava-grupi 2017. aasta Pallase hindamisotsus toonitas, et seoses madala konkursiga akadeemilistele ametikohtadele tuleks kriitiliselt vaadata üle õppejõudude palgad ja neid vajadusel tõsta, et värvata kõrgkooli tööle kvalifitseeritud ja kogenud rahvusvahelisi talente.

OSKA 2019 uuring tõdes muuhulgas, et disainivaldkonnas on erasektori palgaerinevused võrreldes akadeemilistega nii suured, et valdkonna spetsialistide kaasamine õppetegevusse on raskendatud. Pallase eelarvelised vahendid ei ole võimaldanud hoida õppejõu ametit väärtustavat palgataset. Pallas on püüdnud tõsta töötajate palkasid õiglasemasse proportsiooni võrreldes valdkonna palgatasemega, kuid piiratud eelarve tingimustes ei ole see olnud võimalik. Järjest raskemaks on muutunud tunnustatud erialaspetsialistide õppetöösse kaasamine.

„Kolmandik (33%) akadeemilistest töötajatest saab vähem palka kui üldhariduskoolide arvestuslik keskmine (1653 eurot). Ülikoolide löikes on kõige halvemas seisus just õpetamise fookusega kõrgkoolid EKA ja EMTA, kus kokku on selliste akadeemiliste töötajate osakaal koguni 70%“ (Ülikoolide majandamismudelid, õppejõudude järelkasv ja palgad. Hanna Kanep, Rektorate Nõukogu tegevsekretär, 10.11.2021)

Loomekõrgkoolina on Pallas võrreldav EKA ja EMTA-ga ning situatsioon Pallasel on sama kriitiline.

Kui 2021. aastal on üldhariduskooli õpetajate miinimumpalk 1315 eurot, siis Pallasel on lektori ametikohal töötava kõrgharidusega loomeisiku palk 1100–1150 eurot. Ometi on just praegusel koroonaajal rohkem kui kunagi räägitud loomingu, loovuse, kunsti, laiemalt kogu kultuuri olulisusest vaimse tervise hoidmisel.

Pallase tekstiiliosakonna juhataja professor Aet Ollisaar kirjutas kõrgkooli viimases infokirjas:

„Seda infokirja kirjutades mõtlesin pidevalt sellele, mis oleks siis või mida jõuaksime osakonnas teha juhul, kui poleks sellist head meeskonda. Ühest küljest on selles korduma kippivas mõttes tänulikkust tekstiiliosakonna suurepärase tiimi üle, mille liikmed teineteist täiendavad, igaüks oma oskustega ja omadustega. Ja kui palju põnevat tänu sellele saab sündida! Aga, meeleheitele viiv pool asjast on see, et kui tekib vajadus kedagi sellest meeskonnast mingiks ajaks asendada, siis... saad külma duši, sest meie palgad on nii väikesed, et asendaja leidmine kipub liiva jooksuma. Kuidas on ometi võimalik, et näiteks kõrgkooli osakonnajuhhi abi või meistri töötasu jääb juba nii palju alla tavakooli kõige madalama järgu õpetaja palgale! Meie inimesed on ju parimate mitmekülgsete oskustega, oma ajast ees ja valmis igal hetkel uusi väljakutseid vastu võtma ning erialaseid uperpalle tegema. Töökoormus aina kasvab, lisäülesandeid tuleb pidevalt, mingeid põnevaid erialaseid näitusi ja projekte tahaks samuti teha – aga kuidas hoida seda meeskonda?“

Tervishoiukõrgkoolide vaade

Eestis on kaks haridus- ja teadusministeeriumi haldusalas tegutsevat tervishoiukõrgkooli – Tallinnas ja Tartus. Mõlemas kõrgkoolis koolitatakse õdesid, ämmaemandaid ja eriõe spetsialiseerumisega terviseteaduse magistrante. Lisaks sellele on erialasid, mis on mõlemale koolile spetsiifilised ja mida saab õppida ainult ühes tervishoiukõrgkoolis Eestis.

Tallinna Tervishoiu Kõrgkool (TTKK)

Ülle Ernits

Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli rektor

Tallinna Tervishoiu Kõrgkoolil on struktuuriüksus Kohtla-Järvel alates 2006. aastast ja järjepidev õpe toimub alates 2007. aastast Pärnu Haiglas. Lisaks koolitame laialdaselt üle Eesti töökohapõhises õppes ja rakenduskõrghariduse baasil, näiteks hetkel Saaremaal õdesid. Töökohapõhine õpe toimub kutseõppe tasemel hooldustöötaja, lapsehoidja, tegevusjuhendaja, hambaravi-assistendi õppekavade baasil. Meil on sarnaselt Tartu Tervishoiu Kõrgkooliga laialdane tööandjate ja partnerite võrgustik, kelle vajadustele vastates koolitame regionaalselt. Järgnevate aastate peamised väljakutsed on õdede ning hooldustöötajate õpe, kuna OSKA uuringud ja muud tervishoiu- ja sotsiaalvaldkonna arengu dokumendid seda vajadust kinnitavad. Pandeemia ajal on kõrgkool õppekavasid ümber korraldanud, et õppijad saaksid asutustele appi minna. Samal eesmärgil oleme koolitanud vabatahtlikke. Pandeemia näitas, et meie tervishoiusüsteem vajab lisakäsi, sest asendajaid ei ole ja märkimisväärne osa õdedest töötab rohkem kui ühe kohaga.

Lisaks näitavad küsitlused, et tegevusterapeudi ja farmatseudi õppekava lõpetanuid on vaja oluliselt rohkem, lisaks terviseteaduse lõpetajatele, kes saavad võtta enda kanda eriõe vastuvõtu. Eriti suur ja kohene vajadus on vaimse tervise eriõdede (magistritasemel) järele. Õpe kestab 1,5 aastat ja õppe sisu lähtub valdkonna arenguvajadustest.

TAL tegevusi rahastame reeglina tegevustoetusest ja ühendame õppetööga, kuid aasta aastalt suureneb vajadus toetada tööandjaid rakendusuuringute ja arendustegevustega ja vajame lisarahastust, et töötajaid arendustegevuste tarbeks õppetööst vabastada. Lisaks on kõrgkoolil vastutus ühiskonda teenida ning viia elanikkonnani tervisealaseid teadmisi ja oskusi. Sel eesmärgil oleme läbi viinud mitmeid kampaaniaid, näiteks „Sinu käed päästavad elu“, mille raames õpetati elustamist tuhandetele täiskasvanutele ja lastele.

Tartu Tervishoiu Kõrgkool (TTHKK)

Ulla Preeden

Tartu Tervishoiu Kõrgkooli rektor

Tartu Tervishoiu Kõrgkool on vanim rakenduskõrgkool Eestis, kus tähistati käesoleva aasta novembris 210. aastapäeva. Ainukesena Eestis koolitatakse Tartu Tervishoiu Kõrgkoolis radioloogiatehnikuid, bioanalüütikuid ja tervisekaitsespetsialiste ning ainukesena Balti riikides kiiritusravi spetsialiseerumise suunal rahvusvahelisel radiograafia õppekaval magistrante. Ühisosa Tartu Ülikooliga on TTHKK-l füsioterapeutide koolitamises bakalaureuse tasemel. Eriliseks teeb aga kindlasti kõrgkooli ka see, et lisaks kõrghariduse õppekavadele on TTHKK-s õppimas õppurid viiel kutseõppekaval (hooldustöötajad, tegevusjuhendajad, erakorralise meditsiini tehnikud, lapsehoidjad ja massöörid).

Kõrgkool osaleb väga aktiivselt ühiskonna teenimises ning see on õppe- ja teadustöö kõrval meile väga oluline valdkond: kõrgkooli missiooniks on arendada ühiskonna terviseteadlikkust. Seega tegutseme põhimõttel, et kogukonna teenimine on loomulik osa õppetööst. Kõike, mida saab õppeprotsessis kogukonna ja inimeste heaks teha, me ka teeme.

Teadmine, et Eesti tervishoiusüsteemis on puudus spetsialistidest, on olnud nüüdseks selge juba vähemalt kümme aastat. Koroonapandeemia näitas aga veelgi valusamalt kui varem, millised ja kui ulatuslikud on vajaka jäämised tegelikkuses. Siinkohal ei ole murekoht mitte haigla voodikohtade arv või tipp tehnoloogia puudus, vaid vastutusrikast ametit pidavate tervishoiuspetsialistide, eriti õdede, aga ka hooldustöötajate puudus. Näiteks leiaks Eesti tervishoiu- ja hoolekandeesutustes kohe rakendust ligi 500 uut õde. Kogu vajadust on hinnatud ligi 3000 öele.

Viimastel aastatel on üha aktuaalsemaks ja selgemaks saanud ka teiste tervishoiuvaldkonna erialade spetsialistide puudus. Näiteks Tallinna ja Virumaa haiglates, kus TTHKK-l on hetkel käimas regionaalse õppevormis koostöö, hetkel suur puudus radioloogiatehnikutest ja bioanalüütikutest. Konkreetset kahe Tallinna haigla näitel: Ida-Tallinna ja Lääne-Tallinna Keskhaigla võtaksid kohe tööle 20 radioloogiatehnikut ja 20 bioanalüütikut. See võib tunduda väike number, aga nende erialade spetsialistide tööst sõltuvad järgnevad sammud tervishoiuteenuse pakkumisel. Ma arvan, et me keegi ei taha omal nahal kogeda, et teatud aparaadid, millega teenust saaks pakkuda, seisavad ootel, sest pole spetsialiste, kes nendega patsientide heaks tööle hakkaksid.

Tervishoiukõrgkoolid koolitavad Eestis ainsana tervishoiutöötajaid. Kas teate, et õppuri keskmine koolituskoht maksab tervishoiukõrgkoolides vähem kui enamikus teistes Eesti kõrgkoolides? Või et juba täna saab sellesama kõrgkooli vilistlane kohe peale lõpetamist kõrgemat palka kui magistrikraadi nõudega lektor, kelle suunamisel ja toetusel õpiti.

Kuna Eesti on väike riik, on selge, et lahendamist vajavaid probleeme on palju. Sama selge on ka see, et Eesti tervishoiusüsteemi järjepidevas ja ajas kasvavas spetsialistide puuduses jäävad ennekõike kannatajaks meie inimesed – patsiendid. Seega peame tegema valikuid: kas (a) muutuvad meie ootused tervishoiuteenuse kättesaadavusele ja kvaliteedile; (b) me lepime sellega, et meil pole enamaks võimekust; või siis ikkagi (c) seame valdkonna prioriteetseks ning teeme midagi selleks, et Eesti inimestele vajalikke nii kõrgharitud kui ka kutseharidusega tervishoiuspetsialiste koolitada.

Kui Eesti tahab oma elanikele pakkuda Euroopa riikidega sarnast tervishoiuteenust, tuleb teha kõrgel tasemel strateegilisi ja laiapõhjalisi otsuseid, et tagada vajalikud koolitusmahud ning järjepidev ja konkurentsivõimeline rahastamine.

Tallinna Tehnikakõrgkooli (TTK) vaade

Enno Lend

Tallinna Tehnikakõrgkooli rektor

Jagame haridusstrateegias „Tark ja tegus Eesti 2035“ toodud arusaamu, et haridussüsteem ja õpe on õppijakeskne ning rahastamismudelid toetavad õppe kvaliteeti ja koostööd haridussüsteemis. Kvaliteeti, koostööd ja muid olulisi tulemusi arvestatakse rahastamismudelis juba viis aastat, mudelit on ka täiustatud, kuid raha napib!

Olukorras, kus KH üldine rahastamine (ülikoolid ja kõrgkoolid) on kasvanud minimaalselt, mainitud mudel rahuldavalt ei tööta, sest ühe õppeasutuse tegevustoetuse arvestatav kasv saab toimuda üksnes teiste arvelt.

Tehnikakõrgkooli vaates näeme vaegrahastuse otsesest mõju järgmistele fookusvaldkondadele:

1. Õppejõude järelkasv ja töötasud

Erialase ja didaktika pädevustega õppejõu tasustamine peab olema konkurentsivõimeline. Eelpool nimetatud rahastamise trendi arvestades pole olnud võimalik viimastel aastatel töötasude reguleerimisel katta isegi inflatsioonimäära. Inseneride vähesus ning tööstuse ja ehitussektori kiire areng survestab muuhulgas akadeemilise personali töötasude kasvu. Suurenema peab doktorikraadiga õppejõudude osakaal (doktoriõppes osalejate arv paraku väike) ning nende praegune ja tulevane töötasu peab olema motiveeriv.

2. Teadus-arendustegevus

Institutsionaalsel akrediteerimisel on rakenduskõrgkoolidel olnud kõige keerulisem tagada teadus-, arendus- ja loometegevuse (TAL) vastavust nõue-

Tabel 1. Kõrghariduse ja TTK rahastamise dünaamika 2017–2021

Tegevus- toetused	2017	2018	2019	2020	2021	Muutus 17/21
KH kokku, ülikoolid ja kõrgkoolid (mln euro)	141,048	143,898	148,423	153,527	160,028	18,98 mln, 3,4% aasta kohta
TTK (mln euro)	7,078	7,131	7,189	8,498*	8,643*	Reaalne tegevus- toetuse kasvu muu- tus ca 5 %
Tarbijahinna- indeksi muutus, %	3,4	7,0	9,4	8,9	11**	
Üliõpilaste ja õppejõudude suhe	21,9	20,7	20,5	25,0	25,0	

*2019.a toimus TTK ja Lääne-Viru Rakenduskõrgkooli ühinemine, 2020. a tegevustoetuses on LVRKK osa ca 1,2 mln

** prognoos

tele. Seda eelkõige TAL rahastuse puudumise tõttu, mis ei võimalda valdkonnas areneda ning olla ettevõtetele võimekas koostööpartner. Väljavõtte TTK selle sügise esialgsest hindamisraportist: „TTK has a well-developed RDC infrastructure and interdisciplinary research groups. An increase in volume in this area is essential to ensure long-term sustainability. A key issue is also to secure core funding for RDC”.

Tehnikakõrgkooli rakendusuuringud on nõudluspõhised ning suures osas finantseerivad arendustöid tellijad. Sellisel toimemudelil on „klaaslagi“ ning see lagi on saavutatud. Rahvusvahelise akrediteerimiskomisjoni ettepanekud soovivad stabiilse rahastusmudeli väljatöötamist, õppejõudude täiendavat motiveerimist ning arvu suurendamist. TTK näeb oma missiooni teadmussiidres ja ettevõtluskeskkonna toetamisel.

3. Kõrgkooli taristu haldamine ja arendamine

Energiakandjate kulud (kaugküte ja elekter) on võrreldes 2020. aastaga tõusnud, kaugküte u 30% ja elekter u 80%. Tervisenõuetest (Covid) tulenevalt on väga tähtis tagada õhuvahetus, mille tagab kaasaegne ventilatsioonisüsteem. Nimetatud süsteem on samas arvestatav energiatarbija (süsteemi pikemad töögraafikud ja välisõhu suurem osakaal) ja kokkuhoidu ei

võimalda. Kvaliteetse ja ühiskonna vajadusi arvestava kõrgkooli lahutamatuks osaks on kaasaegsed õppe- ja uurimislaborid, mis peavad arenema töömaailma valdkondadega käsikäes.

4. Ühiskonna teenimine

Kõrgkoolide ja ettevõtete koostöös sündinud lahenduste ja innovatsiooni kommunikeerimine ühiskonda ja seeläbi teadmistel põhineva ühiskonna võimestamine. Erinevad n-ö kasumitaotluseta ja projektipõhise rahastuseta seminarid ja konverentsid jäävad finantseerimise puudumisel idee tasemele.

Niisiis, need on vaid üks valik teguritest, millest sõltub tulevane kõrghariduse kvaliteet ja kõrgkoolide tulevik. Meie riigi mitmete valdkondade, sh ka kõrghariduse, probleemide lahendamine on väga oluline ning vajab eri sihtrühmade esindajate ja poliitikute arutelu ning seejärel otsustamist.

Sisekaitseakadeemia (SKA) vaade

Ingrid Vetka

Sisekaitseakadeemia õppeprorektor

Sisekaitseakadeemia (SKA) on siseministeeriumi hallatav rakenduskõrgkool, kus toimub siseturvalisuse valdkondade kutseharidus-, rakenduskõrgharidus- ja magistriõpe, ning kogu riigi siseturvalisusega seotud õpe on koondatud ühte organisatsiooni. SKA korraldab ka täiendusõpet ning teeb teadus- ja arendustööd siseturvalisuse arenguks olulistes valdkondades. SKA on Eestis ainulaadne ning ei dubleeri teiste kõrgkoolide õppekavu. SKA visioon on kujuneda aastaks 2025 Euroopa parimaks siseturvalisuse õppe- ja teaduskeskuseks.

Sisejulgeolekuvaldkonna praktiliste ja teoreetiliste teadmiste edasi andmiseks on eelduseks erialane töökogemus ja -staaž ning hea ekspertsus omal alal. Teisisõnu, erialaõppejõud tuleb üldjuhul akadeemiasse sisejulgeoleku valdkonnast ja õpetab antud valdkonna erialaseid õppeaineid. Pädeva ja kõrgharitud personali leidmine on viimastel aastatel akadeemiale suur väljakutse olnud, kuna õppejõudude töötasu ei suuda konkureerida ametite ja ministeeriumite palgatasemetega. Et täita akadeemia eesmäärke väärilise ja motiveeritud töötajaskonna toel, peaks töötasu määr Sisekaitseakadeemia ameti- ja töökohtadel olema vähemalt 30% kõrgem. Silmas tuleb pidada palgalõhe välis- ja lepingulistele töötajatele vahel. Ametid pakuvad akadeemia töötajatele oluliselt kõrgemat töötasu ning toimub n-ö üle ostmine (akadeemia vaatest), samuti kaasneb sellega kvalifitseeritud õppejõudude äravool.

Täiendusõppe mahtude suurenemine teeb olemasolevatel töötajatel keeruliseks koormusega toimetuleku. Täiendusõppe kaugvormid nõuavad praegusest erinevat lähenemist ning oluliselt suurema tehnilise töötajaskonna

olemasolu. Sisekaitseakadeemia eesmärk on olla ka kompetentside testimis-keskuseks ametitele, kuigi arenguperspektiiv võimaldab pakkuda ka sise-julgeolekuvaldkonna üleseid kompetentse. Viimane eeldab samuti rahastus-mudelite muutmist.

Ootus, et kõrghariduse ja ka teaduse rahastuse põhimõtted ümber vaada-taks, tuleneb vajadusest arendada valdkondlikku teadus- ja arendustegevust ning teaduspõhise siseturvalisuse valdkonda, läbi viia haridusinnovatsiooni ja kõrgkooli rahvusvahelistumist ning motiveerida akadeemilist personali. Tänapäevane rahastusmudel seab piirid, et maksta õppejõududele motiveerivat töötasu, mis tagaks Sisekaitseakadeemia kvalifitseeritud ja kõrgkoolile esi-tatavatele nõuetele vastavad õppejõud.

Kaitseväe Akadeemia (KVA) vaade

Vahur Karus

Kolonel, Kaitseväe Akadeemia ülem-rektor

Ainsa riigikaitsealise rakenduskõrgkoolina on Kaitseväe Akadeemia (KVA) ülesanne ette valmistada sõjaväelisi juhte Eesti Kaitseväele (KV) ja Kaitse-liidule ning arendada sõjateadust. KVA-le püstitatud ülesanne toetab otseselt kahte põhimõttelist lähtekohta KV isikoosseisu kvalifikatsiooni ning arengut puudutatavalt: Eesti ohvitserkond on kõrgharidusega (erinevad astmed kajastu-vad ohvitseride haridus- ja karjäärimumdelis) ning KV väe- ja võimearendus on teadus- ning tõendus põhine.

Kuna KVA on KV struktuuriüksus Kaitseministeeriumi (KMIN) haldusalas, on akadeemia tagatud püsiv rahastus nii õppe- ja teadustegevuseks kui ülalpidamiseks. Ühtlasi on KVA heas seisus tegevussisu ning selle arendust silmas pidades. Kindlat eesmärki ja tööandjat teeniva kõrgkoolina on eeliseks tihe koostöö nii õppe- kui teadusarendustegevuses KV üksustega, olgu selleks siis õppekavade arendus ja uurimisprojektide elluviimine, et need vastaksid KV ootustele ja vajadustele, õppekavajärgse praktika läbimiseks praktikakoh-tade olemasolu ja õppurite juhendamine, tööandja esindajate osalus akadee-miliste komisjonide ja töögruppide töös jne. Sihitud teadusarendustegevuse teostamist toetab NATO teadus- ja tehnoloogiaorganisatsiooni ning Euroopa Liidu kaitsevaldkonna teaduskoostöö ja rahastus. Eelnimetatud põhjustel on KVA mitmete teiste kõrgkoolidega võrreldes oluliselt soodsamas positsioonis. Puudub surve lisarahastuse taotlemiseks/leidmiseks tegevuste elluviimisel ja töötajate värbamisel, akadeemilisele koosseisule ja tugipersonalile on taga-tud stabiilne töötasu, KV rotatsioonisüsteem loob tingimused uusima oskus-teabe jõudmiseks õppuriteni, otselink tööandjaga võimaldab saada kiiresti tööandja tagasisidet tegevuste kvaliteedile ja vilistlastega rahulolule.

Vaatamata positiivsetele aspektidele saab siiski markeerida probleeme, mis avaldavad mõju KVA pakutavale kõrgharidusele ja selle kvaliteedile.

Esimene probleem on kõrgkoolide ülene ning seotud akadeemiliste töötajate ametikohtade täituvuse ja KVA kui kõrgkooli maine küsimusega üldisemalt. Paratamatult tuleb tõdeda, et kõrgkooli sisu ja kvaliteedi määrab rahastus. Piisav ja arengut võimaldav rahastus tagab kõrgkooli heal tasemel värbamise. Ootused mõistlikule ja akadeemilist tegevust soodustavale töökoormusele ning motiveerivale, jätkusuutlikule ja konkurentsivõimelisele töötasule on tegurid, mis on tihedas korrelatsioonis kõrgkoolide kvaliteedinäitajatega. Fakt on, et tänane rahastus (sh piisavus, k.a üldhariduskoolide võrdluses) seda kindlasti ei taga, ning süsteem vajab põhimõttelist uuenduskuuri. Mida rahulolevam on kõrgkooli töötaja, seda rahulolevam on üliõpilane; mida rahulolevam on üliõpilane, seda kõrgem kõrgkooli ja selle töötaja maine.

Teine probleem tuleneb KVA vananevast taristust. KV struktuuriüksuse staatusega kaasneb KVA-le paratamatult konkurents KMIN haldusala eelarve kontekstis ning mõjutab KVA taristuarendust KV sõjalise võimearenduse kõrval. Teisisõnu, KVA arendusvajadused ei pruugi olla prioriteetsed ning väljenduvad puudustes tänapäevase õpi- ja töökeskkonna tagamisel ning sellest tulenevalt omakorda õppe- ja teadustegevuse kvaliteedis.

Eesti Ettevõtluskõrgkooli Mainor (EEK Mainor) vaade

Mait Rungi

Eesti Ettevõtluskõrgkooli Mainor rektor

Praeguse kõrghariduse alarahastamise tulemusena väheneb hariduse kvaliteet: õppejõudude õpetajatest väiksem palk viib lahkumiseni; aserahastusena loodud tasulised ingliskeelsed erialad vähendavad ligipääsu eestikeelse haridusele; võimalus kiirelt reageerida töajõuturu spetsiifilistele ja regionaalsetele vajadustele on pärsitud jne. Tulevikus kasvab elukestva, praktilise ja personaalse õppe ning spetsiifiliste oskuste osakaal, mis kõik kasvatavad õppe kulusid. Kasv oleneb muuhulgas oskusest kasutada uusi ja sobivaid meetodilisi lähenemisi (nt töökohapõhine õpe, korporatiivkõrgkool, videoõpe). Vähene huvi reaalkallakuga, kuid suure tööturuvajadusega erialade vastu suurendab kallima ingliskeelse õppe ja välisüliõpilaste mahtu.

EEK Mainor pakub kõrghariduse rahastamiseks välja osaliselt tasulise hariduse (õppemaksu) ja riikliku vautšeri ühise süsteemi. Üliõpilase õppemaks oleks praegu 1000 eurot aastas (orienteeruvalt 25% õppekoha kuludest) ja riiklik vautšer 3000 eurot aastas. Vautšer laieneks igale keskhariduse

omandajale ja tema ajaline maht oleks eraldi analüüsi objekt. Lähtealuseks võiks olla seitse õppeaastat, mis katab nii traditsioonilise 3+2 õppe kui ka elukestva õppe osana mitme mikrokraadi läbimise.

Üliõpilase õppemaksu osa (10 kuud x 100 eur/kuu) lahendaks kõrghariduse alarahastamise, kaasates lisaraha (u 50 mln eurot), mille saaks suunata õppejõudude töötasudeks ja arengusse. Õppemaksu osa kaasaks 25% erarahastust. Praeguste toetussüsteemide juures oleks garanteeritud kõigile hariduse omandamine (õppelaen 2500 eur/aasta, vajaduspõhine eritoetus 135 eur/kuu). Omaosalus oleks ühiskonna ees õiglane tulevikus isiklike eeliste saamise tõttu, mis kasvavad elukestva õppe hilisemates faasides. Riiklikult olulistel erialadel säilib riigil võimalus õppemaksu vähendada või see kaotada.

Riikliku vautšeri osa lubaks hariduse kvaliteeti parandada ja kokku hoida. Vautšer toetaks elukestvaid õpet ja tänapäevaseid õppimisviise (elukestev õpe, õpiamps). Uus süsteem oleks õppurikeskne. Väheneks ühiskonna panus: süsteem oleks isereguleeruv, kuid riigil säiliks võimalus seada valdkondlikke piire ja tagasimakse tingimusi.

Pakutav süsteem on ette pandud summade valguses finantseeritav praeguse eelarvega (kõrghariduse koondeelarve 201 mln eurot, sh tegevustoetus 162 mln eurot) ja võimaldaks vautšeri osale kasvuruumi.

Õppe rahastussüsteemi kõrval on oluline rakenduskõrgkoolide (RAK) püsiv teadusrahastus. Kuigi RAK-idel on nii kõrgetasemeline kui ka uniikaalne teaduspotsiaal, ei ole mitte ühegi RAK-i teadustegevus evalveeritud, mistõttu puudub püsirahastus. Evalveeringu puudumine tuleneb rakendusuuringutele ja ettevõtete tootearendusele keskendunud RAK-ide hindamisest samadel alustel kui alus- ja fundamentaaluuringutele keskendunud ülikoolide hindamine. Arvestades RAK-ide panust teadusesse, rakendusuuringute kompetentsi, avaliku huvi teenimist, ettevõtetega koostöö tegemise võimekust, riigipoolset teadustöö kohustust, on ettepanek tagada RAK-dele püsiv teadusrahastus olenemata omandivormist.

IV. KÕRGHARIDUSE JUHTIMINE

Paigal seismine on igatahes tagasimineks

Janar Holm
riigikontrolör

Kuigi kõrgharidusreformi tulemuslikkust käsitleva Riigikontrolli auditi⁸ avaldamisest on paar aastat mööda läinud, on auditis käsitletud põhiprobleemid jäänud sisuliselt samaks. Ka auditi põhisoovitused oleksid suures plaanis praegu asjakohased. Ja jätkuvalt on aktuaalne auditis püstitatud küsimus, kas praegu kehtiv rahastamissüsteem võimaldab kõrgkoolidel oma ülesandeid kvaliteetselt ka tulevikus täita.

Kõrgharidusreformiga muudeti oluliselt kõrgkoolide rahastamise aluseid ja põhimõtteid – reformiga võttis riik vastutuse kõrgkoolide ülalpidamise eest otsustavalt endale. Ilmselt on loogiline eeldada, et kui keegi endale vabatahtlikult vastutuse võtab, siis ta vastutab ka tegelikkuses ehk tasulise eestikeelse kõrghariduse keelamise tingimustes on oluline analüüsida kõrgharidusõppe riikliku rahastamismahu suurust.

Kuigi riik 2016. aastani kompenseeris kõrgkoolidele tasuta kõrghariduse rakendamise tuleneva rahalise mõju, pole kindel, kas seda on tehtud ka hiljem õiglaselt mahus, mis tagaks kvaliteedi. Riik võttis kõrgkoolidelt võimaluse teenida lisaraha, mis moodustas omatuludest suurima osa, suurendades nii enda rolli kõrgkoolide ülalpidamisel. Praeguses süsteemis on seetõttu riigil suuremgi vastutus aru saada kõrgkoolide majandamismudelist kui varasema kulupõhise rahastamise korral. Seda juba ka tulemusrahastuse komponendi n-ö nullsummaga mudeli tõttu, kus võita saab ainult siis, kui keegi kaotab. Teisisõnu on kõrgkoolid olukorras, kus enda tulemusrahastuse aluseks olevate näitajate parandamisel sõltub reaalne tulemusrahastuse kasv ka sellest, kui hästi (või siinkohal just halvasti) läheb teistel kõrgkoolidel oma tulemusrahastuse näitajate saavutamisel – kui ka teised kõrgkoolid parandavad oma näitajaid, võib juhtuda, et tulemusraha ei kasva, kuna eraldatav kogusumma ei kasva.

Haridus- ja teadusministeerium võiks töötada koostöös kõrgkoolidega välja selged arvestuslikud alused ja finantsmudeli, mis võimaldaks kõrgkoolide rahanduslikku olukorda võrdlevalt hinnata ja selgitada, millistel tingimustel oleks kõrgkoolide rahastamine jätkusuutlik. Põhjendatud rahastamis-

⁸ Riigikontrolli 17.10.2019. a aruanne „Kõrgharidusreform ja töööjuvajuadused“

taotluste esitamiseks ja nende sisukamaks argumenteerimiseks eelarveläbi-rääkimistel oleks haridus- ja teadusministeeriumil sellest abi. Loomulikult on võimalik eelarvedebatis rääkida ka kõrghariduskulude ja SKP suhtarvust või võrdlusest teiste riikidega, kuid suunatumaks debatiks olukorras, kus raha on jagamiseks vähe, on selline helikopterivaade liiga üldine. Olukorras, kus tegevustoetusel puudub kasvumehhanism ja õppejõudude palkade konkurentsivõime väheneb, näib rahastamissüsteemi muutmise arutelu vältimatu.

Kõrgharidus saab olla kas riigieelarve kaudu täielikult maksumaksjate rahastatud, täiesti üliõpilase rahastatud või riigieelarve kaudu kogu ühiskonna ja üliõpilase ühiselt rahastatud. Need on poliitilised valikud, mille suhtes Riigikontroll seisukohta võtta ei saa. Aga oluline on, et neid valikuid tehes oleks silme all kõrghariduse kvaliteet ning tagatud kõigi võimekate noorte juurdepääs kõrgharidusele. Kindlasti ei tohiks Eesti kõrgharidus kukkuda tagasi reformieelsesesse aega, kus oli võimalik end akadeemilise lati alt kõrgkooli n-ö sisse osta ning ülikoolidel omakorda piinlik vajadus need üliõpilased vastu võtta, et oleks raha, millest ülikooli ülal pidada ja inimestele palka maksta.

„Tasuta“ silti kandvate asjade pakkumise ootuses on põhjust ka tasuta kõrghariduse näitel meenutada, et kui oled taime istutanud, siis tuleb seda vajaduse kohaselt kasta. Kui liiga vähe kasta, kuivab taim ära. Kui liiga palju kasta, läheb taim mädanema. Kui aga liiga palju taimi on ühes potis, jäävad nad kõik kiduraks, sest kõigile ei jätku ei valgust ega mullas toitu. Küsimus, kas meie rahakott võimaldab kõiki istutatud taimi kasta ja kui palju neid kängumise vältimiseks ühes potis üldse olla võiks, peaks olema pidevalt silme ees.

Kuidas edasi? Kõige hullemaks variandiks on see, kui selle üle jäädaksegi arutama ja otsust ei tehta. Iga otsus on praegu parem kui otsuse tegemata jätmine. Nagu Eesti filmiklassikast teame: paigal seismine on igatahes tagasimine.

Kõrghariduse rahastamine tasuta kõrghariduse reformi järgselt

Margus Haidak

Haridus- ja Teadusministeeriumi kõrg- ja kutsehariduspoliitika ning elukestva õppe osakonna juhataja

2013/14. õppeaastast jõustunud kõrgharidusreformi eesmärk oli ühtlustada kõrgharidusõppe kvaliteeti ja tagada kõigile motiveeritud üliõpilastele võimalus omandada kõrgharidust võrdsetel alustel. Kõrgharidusreformiga kehtestati üliõpilaste jaoks tasuta kõrgharidusõpe eestikeelsetel õppekavadel täiskoormusega õppides. Vaatamata sellele, et üldine üliõpilaste arv on langenud 2013. aastaga võrreldes veerandi võrra, on 2021/22. õppeaastal tasuta õppekohad tagatud rohkemale arvule tudengitele kui enne reformi.

Õppevaldkondade vahel on toimunud suured muutused – 2013. a ehk kõrgharidusreformi esimesel aastal õppis ärinduse, halduse ja õiguse valdkonnas kõrghariduse esimesel astmel 10 100 tudengit, 2020/21. õppeaastal õpib 5900 (langus 40%) ja nendest 2700 maksavad oma õpingute eest. Magistriõppes on langus olnud väiksem (20%), kuid ka neist maksab oma õpingute eest kolmandik. Sotsiaalteadustes on I astmel langenud õppurite arv praktiliselt 50% ja 15% maksavad oma õpingute eest. Magistriõppes on langenud 10%, kuid õpingute eest tasub peaaegu veerand õppuritest.

Samal ajal tervise ja heaolu valdkonnas on üliõpilaste arv vähenenud 5380-lt 4963 üliõpilasele ehk vaid 8%, integreeritud õppes ja rakenduskõrghariduses on üliõpilaste arv kasvanud ning oma õpingute eest tasub alla 4%. Magistriõppes on üliõpilaste arv kasvanud 62%, õpingute eest maksab alla 10% üliõpilastest. Infotehnoloogia valdkonnas on I astme õppurite absoluutarv jäänud samaks, mis 2013. aastal, aga magistriõppes kasvanud 83% võrra.

Kõige suuremat muret tekitab tehnika, tootmise ja ehituse valdkond, kus üliõpilaste arv on I astmel 7900-lt üliõpilaselt langenud 4900-le ehk 39%. Üks võimalikke põhjuseid võib olla IT valdkonna populaarsuse kasv, mis on tehnilisemate huvidega noori sellesse valdkonda ära meelitanud. Sama olukorra jätkudes kasvab tööjõupuudus tehnika, tootmise ja ehituse valdkonnas jätkuvalt. Endiselt tuleb pingutada ka selle nimel, et jätkuks õppurite ja lõpetajate arvu kasv IT, õpetajakoolituse ning tervise ja heaolu valdkondades.

Lisaks erialade vahelistele nihetele on õpe muutunud kallimaks ka seetõttu, et õppurite arvu suurem vähenemine on toimunud valdkondades, kus varem õppis kõige rohkem üliõpilasi õppekava kohta ja õpetamine oli seetõttu kuluefektiivsem. Reformielse ajaga võrreldes on üliõpilaskonnas suurenenud magistriõppurite osakaal 20-lt 25%-ni ja magistriõppe õppurite absoluutarv on samuti kasvanud rohkem kui 50% võrra. Magistriõpe on aga reeglina bakalaureuseõppesest kallim.

Vaatamata sellele, et kõrghariduskulud on võrreldes 2012. a kasvanud 22,4%, on kulud osakaaluna SKP-st langenud 1,4%-lt 1,1%-le. Samal perioodil on valitsussektori hariduskulud kasvanud 50% võrra ning osakaaluna SKP-st jäänud 6% juurde. Ka rahvusvahelises võrdluses on Eesti avaliku sektori kõrghariduskulud nii osakaaluna SKP-st kui üliõpilase kohta meiega võrreldavates riikides kõige väiksemad. Põhjamaades ja Austrias, kus on tasuta kõrgharidus, sarnased kõrgharitudete osakaalu eesmärgid ning ülikoolide roll teadussüsteemis suur, panustab avalik sektor üliõpilase kohta enam kui kaks korda rohkem. Kõrghariduskulud on Eestist kaks korda suuremad ka riikides, kus üliõpilastele kehtib administreerimistasu ja/või õppemaks (nt Holland, Belgia, Island ja Prantsusmaa).

Suurima osa kõrghariduse kuludest moodustavad Eestis personalikulud ning 2012. a võrreldes on valitsussektori kõrghariduskuludest personalikulud kasvanud 28%. Samal perioodil on Eesti keskmine brutotöötasu kasvanud 58%.

Kõrgharidusõppe läbiviimiseks saavad avalik-õiguslikud ülikoolid ning HTM-i hallatavad riigi rakenduskõrgkoolid riigieelarvest tegevustoetust, mis on võrreldes reformieelse ajaga kasvanud küll 56%, kuid suurem osa kasvust tuli aastatel 2013–2015, mil riik eraldas täiendavaid vahendeid tasulise õppe kaotamise kompensatsioonina. Tegevustoetus tasuta õppekohtadel õppivate üliõpilaste kohta on küll kasvanud, kuid lisaraha ei ole tulnud kõrgharidusse samal määral, nagu on kasvanud keskmised palgad või majandus.

Arvestades nii kõrgharidusõppe sees toimunud muutusi tasuta õppurite osakaaludes, õppevaldkondade ning erinevate õppe astmete vahel kui ka üldist kulude kasvu, on kõrge kvaliteediga ja tööturu vajadustele vastava kõrgharidusõppe kättesaadavuse tagamiseks oluline arutada eri osapooltega, missugused on pikemas perspektiivis võimalikud lahendused tagamaks kõrgharidusõppe kättesaadavust.

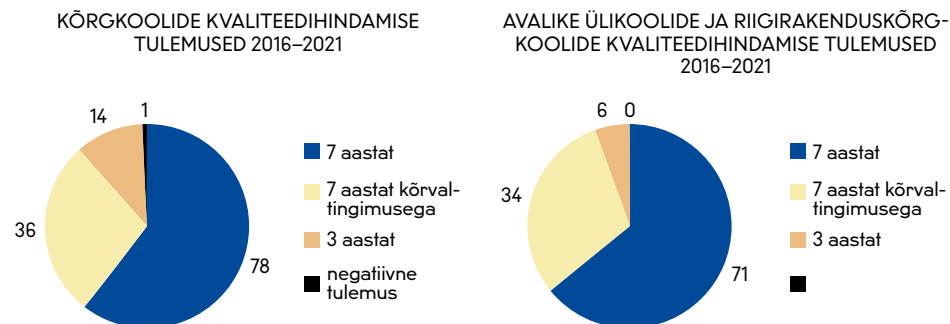
Kõrghariduse kvaliteet Eestis 2021

Heli Mattisen

Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteediagentuuri juhataja

Kõrgharidus on ideaalis Eesti ühiskonna ja majanduse arengu mootor ning Eesti kultuuriruumi jätkusuutlikkuse tagatis. Aastal 2021 püüab selle mootori ja tagatise rolli Eestis täita 18 kõrgkooli, neist 6 avalik-õiguslikku ja 1 eraülikool ning 7 riigirakenduskõrgkooli ja 4 erarakenduskõrgkooli. Kuidas kõrgkoolidel õnnestub täita ühiskonna, sh tööturu kõrgeid ootusi? Mil määral saame olla kindlad, et Eestis pakutav kõrgharidus on aja- ja asjakohane ning lõpetajate teadmised ja oskused kõrgel rahvusvahelisel tasemel? Kui võrd on kõrgkoolid omaks võtnud õppijakeskse lähenemise ning pakuvad paindlikke õpiradu? Neile ja paljudele teistele küsimustele otsime vastuseid läbi kõrghariduse kvaliteedihindamise, mille põhimõtted ja viisid on Euroopas kokku lepitud ning mida järgib Euroopa kvaliteediagentuuride registreesse EQAR kuuluv Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteediagentuur (EKKA).

EKKA poolt aastatel 2016–2021 läbi viidud õppekavagruppide kvaliteedihindamise ja institutsionaalse akrediteerimise tulemustele ning nende analüüsidele tuginedes võib väita, et kõrghariduse kvaliteet Eestis on rahvusvahelise tasemega võrreldes hea. Järgnev joonis annab pildi sellest, mil määral Eestis tegutsevad kõrgkoolid eri huvigruppide ootustele vastavad: väga suure üldistusega võib väita, et 60% kõrgharidusest vastab täielikult ühiskonna ootustele, 28% juhtudest on ilmnenu vajakajäämised, mis on siiski hõlpsasti kõrvaldatavad, ning 14% juhtudest on tegu suuremate probleemidega. Vaid üks kõrgkool on nimetatud perioodil institutsionaalse akrediteerimise negatiivse tulemuse tõttu oma tegevuse lõpetanud (Euroakadeemia).

Joonis 1. 2016–2021 läbi viidud õppekavagruppide kvaliteedihindamiste ja kõrgkoolide institutsionaalsete akrediteerimiste tulemused. Vasakpoolsel joonisel on toodud kõikide kõrgkoolide tulemused, parempoolsel riikliku rahastusega ülikoolide ja rakenduskõrgkoolide tulemused.

Hindamistulemuste usaldusvääruse tagavad eksperdid välisriikidest, kellel on kogemus eri riikide kõrgharidussüsteemidega. Kokku on perioodil 2016–2021 väisanud Eesti kõrgharidust üle 300 eksperdi 27 riigist, enim on esindatud Holland, Soome ja Ühendkuningriik. Suure ülikooli institutsionaalses akrediteerimises osaleb üle 10 eksperdi eri riikidest.

Väliseksperdid kiidavad aruannetes meie kõrgkoolide suurepärasest õppekeskkonda ja digitaristut, õppejõudude kvalifikatsiooni ja pühendumist ning teadustöö taset. Õppekavad järgivad rahvusvahelisi trende ja keskkonnas toimuvad muutusi, õppemeetodid on mitmekesised ja üliõpilaste nõustamissüsteemid eeskujulikud. Esile tõstetakse kõrgkoolide koostööd tööandjatega ja lõpetajate konkurentsivõimet.

Samas kipuvad mõned **kitsaskohad** aruandest aruandesse korduma: kõrgkoolidel puudub valmisolek teha piiratud ressursside tingimustes ebamugavaid strateegilisi valikuid ja juhtida (tuleviku)riske; üliõpilaste ja õppejõudude välismobiilsus on rahvusvahelises võrdluses madal; õppejõudude õppetöökoormus on väga suur, teadustöök on napib aega; üliõpilase koormus sarnaste ainepunktidega õppeainete puhul varieerub oluliselt ning õppetöös ei arvestata piisavalt üliõpilaste erineva võimekusega. Lisaks probleem, mis aastatega süveneb – EL tõukefondid on andnud küll jõulise tõuke õppe- ja teadustaristu ajakohastamisele ja akadeemiliste töötajate enesearengu võimaluste avardumisele, kuid väljumisstrateegia puudub ning juba täna napib tipptasemel õppelaborites katsematerjale. Viimastel aastatel on eksperdid üha enam toonud välja ka seda, et akadeemiliste töötajate palgatase ei ole konkurentsivõimeline, puudub konkurs akadeemilistele ametikohtadele ning doktoriõppes väheneb kohalike osakaal.

Olulisemad väljakutsed lähiaastatel

Ressursid ja koostöö. Kõrghariduse rahastamisel on riik seni lähtunud pigem järjepidevuse põhimõttest ja institutsionaalse jätkusuutlikkuse tagamisest ning jätnud piiratud ressursside tingimustes strateegiliste valikute tegemise ülikoolide ja nendevaheliste kokkulepete hooleks. Selle tulemusel on needki vähesed ressursid killustatud ega võimalda tagada vajalikku kvaliteeti kõikides valdkondades, mida on Eesti ühiskonna jätkusuutlikkuse huvides vajalik arendada. Sisuline koostöö samades valdkondades tegutsevate kõrgkoolide vahel on praktiliselt olematu. Piiratud (finants- ja inim-) ressursside tingimustes toimub ellujäämisvõitlus, mitte sünergiat loov koostöö, mis tagaks Eesti ühiskonna ja kultuuri püsijäämise ning suurendaks Eesti kõrghariduse rahvusvahelist konkurentsivõimet. Eesti kultuuri või tööturu jaoks olulise õppe- ja teadussuuna korral tuleb koondada ressursid selle arendamisse. Säilitada tuleks dubleerimine vaid seal, kus tööturu tulevikutrendide analüüs viitab suurenevale vajadusele. Teaduse ja kõrghariduse rahastamine peaks lähtuma ülikoolide kui õppe-, teadus- ja arendusasutuste terviklikkusest ning motiveerima koostööd ülikoolide vahel.

Maailm ja meie. Puudu on ühiskondlik kokkulepe rahvusvahelise õpi- ja töökeskkonna kujundamise osas kõrghariduses. „Rahvusvahelistumine kodus“ on eestimaise ja -keelse kõrghariduse püsijäämise tingimus, kuid selle realiseerimine on toimunud pigem *ad hoc* põhimõttel ning takerdunud eestikeelse kõrghariduse hääbumise tajutud ohu taha. Eestikeelse kõrghariduse püsijäämise tagab vaid see, kui me oleme rahvusvahelisel tasemel konkurentsivõimelised. Selleks peab rahvusvaheline mõõde olema integreeritud kõikidesse kõrgkooli põhiprotsessidesse, sh nendes kõrgkoolides, mis on orienteeritud pigem siseturule. Vajalik on arendada töötajate inglise keele oskust, lülitada kõikidesse õppekavadesse ingliskeelseid kursuseid, kutsuda välisõppejõude ning suunata oma õppejõud end väliskõrgkoolide juurde täiendama. Samas on oluline sihipäraselt tegelda eesti teaduskeele edendamise, motiveerida akadeemilisi töötajaid avaldama oma teadustöö tulemusi ka eesti keeles ning seada eesti keele oskuse vähemalt B1 tasemel kohustuslikuks lõpetamistingimuseks kõikidele välisüliõpilastele.

Õppimine ja õpetamine. Õppimine ja õpetamine kõrgkoolis on aastal 2021 endiselt valdavalt „traditsiooniline“. Õppejõud näevad end peamiselt teadmiste vahendaja, mitte õppimise toetaja rollis. Ootamatul kombel on pandeemiast tingitud kaugõpe sundinud õppejõude oma tegevust ümber hindama ning enam märkama õppijate individuaalsust. Õppi vastutus oma õpingute eest on suurenemas, kõrgkool peab seda arengut sihipäraselt toetama ning looma hoovad ja võimalused vastutuse võtmiseks. Praktiliste oskuste ning üldpädevuste arendamine ja hindamine peab saama õppimise ja õpetamise loomulikuks osaks ka kõrghariduses, kõrvuti süvateadmiste ja -oskustega mõnes kitsamas distsipliinis.

Ülevaade õppekavagrupidest/erialavaldkondadest, mida on võimalik õppida mitmes erinevas kõrgkoolis

Enamikel juhtudel on sarnast eriala võimalik Eestis ja eesti keeles õppida vähemalt 2 kõrgkoolis. Õppekavagrupid, kus õpet pakub Eestis ainult üks kõrgkool, on järgmised: veterinaaria (Eesti Maaülikool), sisekaitse (Sisekaitseakadeemia), riigikaitse (Kaitseväe Akadeemia). Meditsiini õppekavagrupis on Tartu Ülikooli kõrvalt (arstiteadus, hambaarstiteadus, proviisor) tegutsemas ka Tallinna Tervishoiu Kõrgkool (farmatseut, hambatehnik).

Tabel 2. Õppekavagrupid või erialavaldkonnad, mida õpetatakse Eestis bakalaureuse-, magistri- ja/või rakenduskõrgharidusõppes enam kui 2 kõrgkoolis. Juhul kui kõrgkool pakub väga kitsast spetsialiseerumist, on see kõrgkooli nimetuse taga sulgudes välja toodud.

Õppekavagrupi või erialavaldkonna nimetus	Kõrgkooli nimetus	Kõrgkoolide arv	Üliõpilaste arv 2020/21 kokku
Ärindus ja haldus	TÜ, TALTECH, TLÜ, EMÜ, SKA (toll ja maksundus) EBS, EEK Mainor	7	7420
Tehnika, tootmine, tehnoloogia*	TALTECH, Tallinna Tehnika-kõrgkool, EMÜ, Eesti Lennuakadeemia, TÜ	5	3933
Kunstid*	EKA, TLÜ, TÜ, Kõrgem Kunstikool Pallas, EEK Mainor	5	2292
Informaatika ja info-tehnoloogia	TÜ, TALTECH, TLÜ EEK Mainor	4	4646
Bio- ja keskkonnateadused	TÜ, EMÜ, TALTECH, TLÜ	4	1022
Arhitektuur	EKA, TALTECH, Tallinna Tehnikakõrgkool, EMÜ (maastikuarhitektuur)	4	463
Tervishoid	Tallinna Tervishoiu Kõrgkool, Tartu Tervishoiu Kõrgkool, TÜ, TLÜ (kunstiteraapiad)	4	3008
Ehitus	TALTECH, Tallinna Tehnika-kõrgkool, EMÜ	3	1811
Õigus	TÜ, TALTECH, TLÜ	3	1770
Muusika ja teatrikunst	EMTA, TÜ, TLÜ	3	836

*Tehnika, tootmise ja tehnoloogia (TTT) ning kunstide õppekavagrupp on kõige suurema erialavaldkondade arvuga, mistõttu nende eristamine siin tabelis (erinevalt arhitektuurist ja ehitusest) muudaks pildi liiga keeruliseks. Ülevaate nendesse õppekavagruppidesse kuuluvatest õppekavadest ja nendel õppivate üliõpilaste arvudest saab lisatud tabelitest.

Lisa 1. Tehnika, tootmise ja tehnoloogia õppekavagrupi õppekavad ja nendel õppivate üliõpilaste arvud 2020/2021 (allikas *Haridussilm*). Loetelust on välja jäetud õppekavad, millele 2020/21 vastuvõttu enam ei toimunud, kuid millel on üliõpilased veel peal.

Õppekava nimetus	Õppeaasta	Õppurite arv
Arvutisüsteemid	2020/21	90
Arvutitehnika	2020/21	123
Arvutitehnika ja robotika	2020/21	36
Autotehnika	2020/21	205
Disaini ja tehnoloogia tulevik	2020/21	44
Elektritehnika	2020/21	105
Elektroenergeetika	2020/21	72
Elektroenergeetika ja mehhatroonika	2020/21	194
Elektroonika ja kommunikatsioonitehnoloogiad	2020/21	43
Energiakasutus	2020/21	37
Energiamuundus- ja juhtimissüsteemid	2020/21	33
Energiatehnika	2020/21	13
Energiatehnoloogia ja soojusenergeetika	2020/21	46
Ergonoomika	2020/21	21
Integreeritud tehnoloogiad	2020/21	130
Keemia- ja keskkonnakaitse tehnoloogia	2020/21	32
Keemiatehnoloogia	2020/21	55
Keskkonna-, energia- ja keemiatehnoloogia	2020/21	62
Keskkonnatehnika ja juhtimine	2020/21	41
Keskkonnatehnoloogia	2020/21	12
Keskkonnatehnoloogia ja -juhtimine	2020/21	80
Kütuste keemia ja tehnoloogia	2020/21	26
Laeva jõuseadmed	2020/21	26
Laevamehaanika	2020/21	72
Lennundustehnika	2020/21	68
Maapõueressursid	2020/21	32
Masinaehitus	2020/21	167
Masinaehitus- ja energiatehnoloogia protsesside juhtimine	2020/21	106
Masinaehitustehnoloogia	2020/21	14
Materjalid ja protsessid jätkusuutlikus energeetikas	2020/21	24

Materjalitehnoloogia	2020/21	54
Meditiinitehnika ja -füüsika	2020/21	25
Mehhatroonika	2020/21	91
Meretehnika ja väikelaevaehitus	2020/21	67
Moetööstus	2020/21	138
Puidu-, plasti- ja tekstiilitehnoloogia	2020/21	41
Puidutöötlemise tehnoloogia	2020/21	73
Rakenduslik mõõteteadus	2020/21	11
Robotitehnika	2020/21	40
Rõiva- ja tekstiiliala ressursikorraldus	2020/21	67
Tehnika ja tehnoloogia	2020/21	220
Tehnotroonika	2020/21	100
Tervishoiutehnoloogia	2020/21	64
Toiduainete tehnoloogia	2020/21	89
Toidutehnoloogia ja -arendus	2020/21	28
Tootearendus ja robotika	2020/21	175
Tootearendus ja tootmistehnika	2020/21	116
Tootmine ja tootmiskorraldus	2020/21	223
Tootmise automatiseerimine	2020/21	52
Tootmistehnika	2020/21	30
Tööstustehnika ja juhtimine	2020/21	57
Tööstustehnoloogia ja turundus	2020/21	33
Tööstusökoloogia	2020/21	68
Õhusõiduki ehitus ja hooldus	2020/21	32

Lisa 2. Kunstide õppekavagrupi õppekavad ja nendel õppivate üliõpilaste arv 2020/2021 (allikas *Haridussilm*). Loetelust on välja jäetud õppekavad, kuhu 2020/21 vastuvõttu enam ei toimunud, kuid millel üliõpilased veel õpivad.

Õppekava nimetus	Õppeaasta	Õppurite arv
Animatsioon	2020/21	54
Arvutimängude disain ja arendus	2020/21	52
Audiovisuaalne meedia	2020/21	99
Disain ja rakenduskunst	2020/21	100
Dokumentaalfilm	2020/21	16

Filmikunst	2020/21	97
Fotograafia	2020/21	75
Graafiline disain	2020/21	56
Integreeritud kunst, muusika ja multimeedia	2020/21	93
Integreeritud tehnoloogiad ja käsitöö	2020/21	28
Interaktsioonidisain	2020/21	27
Kaasaegne kunst	2020/21	75
Klaas, keraamika, ehe ja sepis	2020/21	38
Kujunduskunst	2020/21	140
Kunst	2020/21	69
Kunstiteadus ja visuaalkultuuri uuringud	2020/21	67
Käsitöötehnoloogiad ja disain	2020/21	49
Maal ja restaureerimine	2020/21	51
Meedia- ja reklaamidisain	2020/21	60
Meediagraafika	2020/21	48
Mood, tekstiil, nahkaksessuaar	2020/21	38
Muinsuskaitse ja konserveerimine	2020/21	77
Mööblidisain ja restaureerimine	2020/21	52
Nahadisain ja restaureerimine	2020/21	37
Nüüdismeedia	2020/21	66
Operaatorikunst	2020/21	25
Pärandtehnoloogia	2020/21	116
Ristmeedia	2020/21	77
Sisearhitektuur	2020/21	67
Skulptuur	2020/21	34
Stsenograafia	2020/21	19
Tekstiil	2020/21	47
Tootedisain	2020/21	11
Tööstus- ja digitootedisain	2020/21	49
Veebidisain ja digitaalgraafika	2020/21	221

V. KÕRGHARIDUSE RAHASTAMISE ALUSED

Kõrghariduse rahastusmudelid teoreetilisest vaatenurgast

Kaire Põder, Uku Varblane

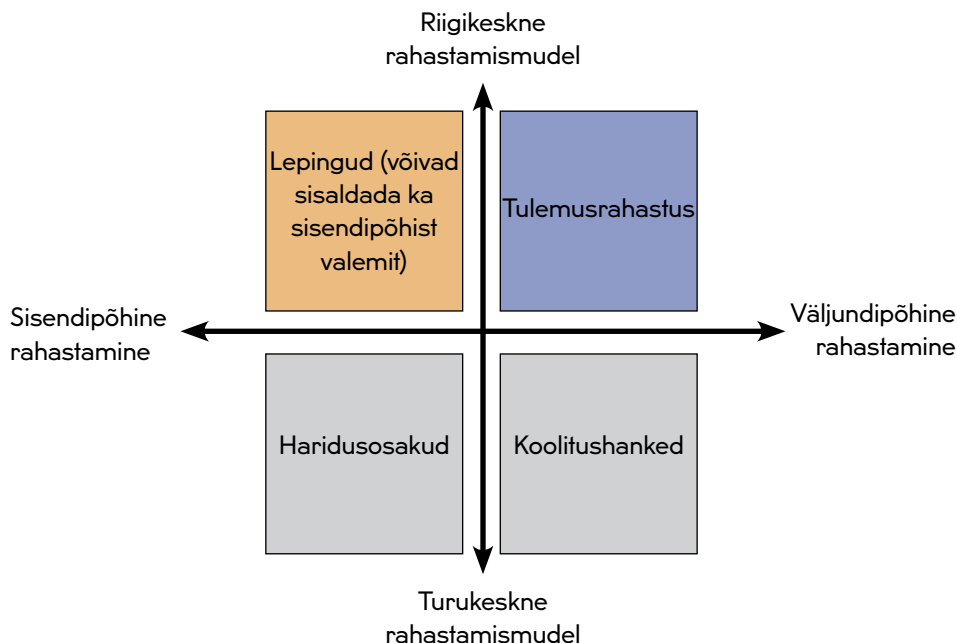
Arenguseire Keskus

Kõrghariduse rahastamise teoreetilised alternatiivid on tihedalt seotud valitud kõrghariduse strateegiaga ehk otsustega õppekava, kvaliteedikontrolli ning ühiskondliku eesmärgi kohta. Näiteks, kas õppekavasid loob riik/ministeerium või kõrgkooli juhtkond; kes ja kuidas hindab kõrgkooli tulemuslikkust ning mis on kõrgkooli majanduslik ülesanne.

Kõrghariduse rahastamise teoreetilisest käsitlusest eristatakse riigi- ja turukeskseid lahendusi. Euroopas on kasutusel nii esimesed kui ka teised ja need võivad keskenduda nii sisendite (näiteks töötajate arv või üliõpilaste arv) kui ka väljundite (näiteks teadusartiklid või doktorikraadid) rahastamisele. Kuigi siiani on endiselt enim kasutusel sisendipõhine rahastamine, kasutades indikaatorina tudengite arvu, liigub Euroopa ülikoolide rahastamisel tulemusrahastamise ehk väljunditepõhise valemi suunas.

Joonisel toodud nelja rahastamise ideaaltüübi kõrvutamisel peab silmas pidama, mis on kriteeriumid, mida tähtsaks peame. Alternatiive saab võrrelda, lähtudes:

- 1) haridusõiglusest. Kui oluline on see, et kõrghariduse rahastamine ei võimendaks olemasolevat ühiskondlikku ebavõrdsust;
 - 2) efektiivsusest. Kui oluline on see, et kõigil osalistel tekiks nn õiged ajendid? Nt üliõpilastel ajend optimaalselt panustada ning et ülikoolil ei tekiks õppekavade erineva sisendihinna tõttu ajend keskenduda vaid üksikutele õppekavadele;
 - 3) ülikooli autonoomias. Kui tähtis on ülikoolide detsentraalne otsustus ja kontroll, ning
 - 4) administreerimise lihtsusest.
1. **Tulemusrahastuse korral** rahastatakse kõrgharidust väljundite ehk tulemuste alusel – õppetöö puhul arvestatakse kaitstud diplomite ja

Joonis 1. Rahastamismudelite alternatiivid. Allikas: kohendatud Jongbloed & Koelman (2000) põhjal.

kraadide arvu ning läbitud ainepunkte. Õppemaksu kehtestamine on ülikooli õigus ja suva. Selle süsteemi eelis on efektiivsus ehk õigete ajendite tekitamine, selge miinus aga see, et ilma heldete vajaduspõhiste toetusteta halveneb haridusele ligipääs ebasoodsas olukorras tudengitele.

2. **Rahastamisleping koos sisendipõhise valemiga** tähendab, et lepinguga määratakse sisendid, mida eesmärgistatakse ja mille eest riik maksab – näiteks õpilaste arv, töötajate arv ja/või läbitud ainepunktid. Leping võib sisaldada ka õppemaksu kehtestamise tingimusi, näiteks selle lase. Mudel on soodne haridusõiguse vaatenurgast, sest lepingu ühe kriteeriumina saab määrata nõrgema taustaga õpilaste osakaalu. Puuduseks on administreerimise keerukus ja madal efektiivsus.
3. **Sissetulekupõhised haridusosakud** on üliõpilaste põhine rahastamismudel, kus tudengid maksavad ülikoolidele raha läbi haridusosakute. Õppemaksude suurust võib rahastaja reguleerida. See annab tudengitele hääle ehk valikuvabaduse ning soosib hariduse efektiivsust. Samas tekitab see kõrgkoolidele surve paisutada turunduskulusid ja süsteemi rakendamine nõuab lisaregulatsioone.

4. **Koolituslepingud ja hanked** on mudel, kus teatud eriala lõpetajate peale kuulutatakse välja hange, millele kandideerivad eri ülikoolid. Õppemaksu üldjuhul ei ole või kehtib nn duaalne süsteem – riigieelarvelistel õppekohtadel õppijad (Eestis enne 2013. aastat). Eeliseks on paindlik poliitikakujundus läbi hangete, kuid puuduseks on vähene haridusõigluse mõõde.

Kokkuvõtlikult on tulemusrahastuse peamised valukohad seotud haridusõiglusega ehk kui rahastatakse diplomeid, siis võib kannatada kõrgharidusele ligipääs; aga ka haridusefektiivsus ehk surve lõpetamise kvaliteedinõudeid langetada. Ka lepingupõhine rahastamine ei pruugi olla haridusõiglust tagav, kui seda ei seata eraldi eesmärgiks. Kui Eestis rakendatakse vanemate sissetulekute alusel diferentseeritud haridusosakuid, siis muutuks täielikult tänane ülikoolide finantseerimine ning regulatiivne raamistik nõuaks suurt muutust.

Ideaalmudelilt töökindla rahastusmudelini jõudmisel on seega vaja otsustada, kas kohendada tänast süsteemi või viia läbi põhjalikum reform (näiteks haridusosakutele üleminek).

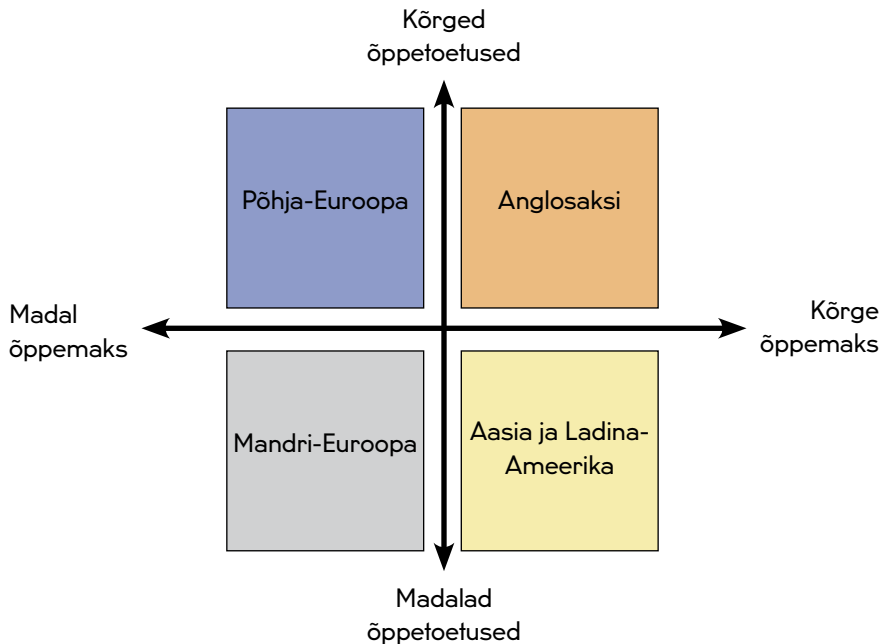
Erinevad õppemaksu-toetuse režiimid Euroopas: tudengipõhine vaade

Üliõpilase vaates on peamiselt kaks kõrghariduse finantseerimise komponenti: õppemaksud ja õppetoetused. Viimased jagunevad tulemuspõhisteks (*performance-based*) ja vajaduspõhisteks (*need-based*). Õppemaksude puhul on oluline, kas need kaetakse stipendiumitega (*grants*) või laenudega (*loans*), erinevus on tagasimaksmises – laenu tuleb üliõpilasel tagasi maksta.

Enamikus riikides maksavad tudengid õppemakse, v.a Põhjamaades. Õppemaksud on jäänud Euroopas sissetulekute taset silmas pidades suhteliselt madalaks – valdavalt 500 euro (näiteks Belgia) ja 1500 euro (näiteks Itaalia) vahele aastas (Euridyce, 2020).

Oluliselt varieeruvad riigiti ka õppetoetused. Universaalse õppetoetuse saamine on kooskõlas sotsiaaldemokraatliku heaolurežiimi poliitikatega ja sellist toetust makstakse nii Taanis, Rootsis, Norras kui ka väiksemal määral Soomes. Kõige enam levinud on vajaduspõhised õppetoetused, mille saamisel on eeltingimused, näiteks vanemate madal sissetulek, hõivestaatus või haridus ning tudengi hariduslikud erivajadused. Lisaks on umbes pooltes Euroopa riikides kehtestatud tulemuspõhised stipendiumid. Ka vajaduspõhised toetused ei pruugi olla sõltumatud õpitulemustest – näiteks Leedu, Austria, Soome ja Rootsi rakendavad minimaalsete ainepunktide lävendit, Rootsis peab õppekoormus olema vähemalt 50% täiskoormusest.

Postsotsialistlikud riigid erinevad siin mitmes mõttes, sest paljudes neist (näiteks Ungari) on vajaduspõhine õppetoetus kättesaadav vaid hästi õppijatele (riiklikel õppekohtadel õppijatele). Vajaduspõhiste õppetoetuste suurus erineb samuti riigiti, enamasti on selle suurus sõltuvuses vanemate sissetulekust, aga mõningal juhul makstakse ka „sõltumatut“ (*flat rate*) toetust (Luksemburg, Malta, Wales, Leedu).

Joonis 2. Haridusfinantseerimise neli tüüpi (*four worlds of student finance*)

Allikas: Garritzmanni (2016) tüpoloogia. Eesti kuulub pigem Mandri-Euroopa tüüpi.

Ühe õppemaksude toetusargumentina tuuakse seda, et ilma turujõududeta ülikoolid priiskavad ja seega on eraraha oluline konkurentsipõhine järelevalvemehhanism. See ei ole empiiriliselt küll tugevat kinnitust leidnud. Ka on kasutusel pragmaatiline argument ehk väidetakse, et riiklik rahastus ei käi sammu rahavajadusega, mis tagaks inimkapitali (kasvu) „tööjõuintensiivses ja kõrgepalgalises“ kõrgharidussektoris. Veelgi enam on aga toetust leidnud nn kõrghariduse kui erakauba argument, järjest enam väidetakse (Barr, 2004; Johnstone, 2004; Salmi ja Hauptman 2006), et kõrgharidus annab mitte ühiskonnale, vaid just indiviidile hüvesid ehk parema tervise, pikema eluea, kõrgema palga, suurema pensioni jne.

Maailmapank on (eriti kõrgharidusreformide korral) propageerinud nn jagatud finantseerimise ideed (Jaramillo ja Meonio, 2011). Selline poliitika-kujundus väidab, et kõrghariduse kulud peaksid jagunema valitsuse (maksu-maksjate) ja tudengite vahel. Viimane komponent on peaasjalikult üles ehitatud õppemaksudele ja selle finantseerimiskeemidele ehk vajaduspõhiste või sissetulekutest sõltuvatele toetustele ja õppelaenule.

Paljudes Euroopa riikides on subsideeritud või riigi garantiiga laenud vähe-kasutatud alternatiiv õpingute finantseerimiseks. Vaid 2/3 riikidest on sel-line toetusliik olemas ja pigem jääb selle kasutus alla 15% üliõpilaskonnast.

Õppelaenusüsteemid on riigiti väga erinevad nii mahtude, intressimäärade, tagasimaksmise tingimuste kui ka vanusele ja õppekoormusele seatud piirangute kaupa.

Tabel 1. Subsideeritud või riigi garantiiga laenud

Protsent üliõpilastest	Riikide arv	Riikide loend
Meede puudub	9	Belgia (flaami), Tšehhi, Iirimaa, Kreeka, Hispaania, Horvaatia, Luksemburg, Austria, Rumeenia
1% või vähem	4	Belgia (prantsuse), Bulgaaria, Itaalia, Slovakkia
1-4%	2	Eesti, Serbia
5-14%	4	Saksamaa, Läti, Leedu, Ungari
15-49%	2	Taani, Soome
50% või enam	3	Holland, Rootsi, Inglismaa

Allikas: Eurydice (2020). Andmed puuduvad Prantsusmaa, Poola ja Portugali kohta.

Lisaks toetustele ja subsideeritud laenudele kasutatakse ka maksuvabastusi ja sotsiaalgarantiisid. Ainult maksuvabastusi, st õppemaksud saab tuludest maha arvestada, kasutavad lisaks Baltimaadele ka Kreeka ja Itaalia. Suurem osa Mandri-Euroopast kasutab nii maksuvabastusi kui ka sotsiaalgarantiisid, st üliõpilaste (või tingimusel, kui üliõpilased ei ole lahti perestatud, siis nende vanemate) eest makstakse sotsiaalmaksu. Põhjamaades selliseid lisagarantiisid ja meetmeid ei ole.

Teoreetiliselt, eeldades võrdset ligipääsu laenuturule, peaks kõrgharidusse astumise otsus lähtuma vaid netotuludest. Siiski näitavad küsitlused, et kulud (sh ka elamiskulud) on peamised takistused hariduse omandamisel (Herbaut ja Geven, 2019). Esiteks on haridusvalikud kallid ehk kulud sisaldavad mitte ainult õppemaksu, vaid ka märkimisväärselt suuri elamiskulusid, õppematerjale, tervishoiukulusid ja saamata jäänud tulusid ehk alternatiivkulu. Siiski, need on sarnased kõigist sotsiaalsetest klassidest tulnutele. Uuringud näitavad aga, et ebasoodsa taustaga õpilased ei alahinda mitte haridusest tulenevaid tulusid, vaid ülehindavad hariduse omandamisega seotud kulusid.

Kõrghariduse rahastusmodelite tugevused ja nõrkused

Aune Valk

Tartu Ülikooli õppeprorektor

Teadmistepõhises ühiskonnas peetakse üliõpilaste ja kõrgharitute arvu piirkonna konkurentsivõime üheks peamiseks indikaatoriks. Viimase 30 aasta jooksul on ülikoolidesse õppima suundujate hulk kogu Euroopas kahe kuni kolmekordistunud ning küsimus, kuidas kasvanud kõrghariduse omandamist rahastada, on seega paljude riikide jaoks kriitilise tähtsusega. Aastatuhande algusest saadik on peaaegu pooled OECD riikidest kehtestanud või suurendanud õppemaksu. Ben Ansell (2008) toob välja asjaolu, et kõrghariduse rahastamisel on riigid valiku ees, kus kolmest kriitilise tähtsusega aspektist saavad korraga eksisteerida vaid kaks. Need aspektid on 1) suur sisseastumine ülikoolidesse; 2) kõrghariduse rahastus täielikult riigi poolt; 3) kõrghariduse madal kogumaksumus.

Täna oleme Eestis sattunud revolutsioonilisse situatsiooni, kuna meil kehtivad korraga kõik kolm ülalnimetatud aspekti. Novembris valitsuses heaks kiidetud Eesti haridusvaldkonna arengukava 2021–2035 kavandab kõrgharitute osakaalu kasvu eagrupid 25–34 41%-lt 45%-ni. Ka OSKA tulevikuraportid näevad ette kõrgharitute kasvu vajadust. Nii ülikoolide kui üliõpilaste esimene eelistus on see, et riik leiaks Eesti kõrghariduses hinnanguliselt puuduolevad u 100 miljonit eurot aastas (1,5% SKPst) ja säilitaksime Põhjamaade tasuta kvaliteetse hariduse mudeli. Samas on selge, et sellise summa leidmine pole kerge ning vaja on teada alternatiive. Rahastusmodelite kaalumisel tuleb silmas pidada, et lisaks summa suurusele ja sellele, mis osakaal selle tasumisel on riigil, on kvaliteetse hariduse seisukohast olulised ülikoolide autonoomia ja tulemuspõhisus. Võrdse ligipääsu tagamisel on õppemaksust olulisem võrduse toetamine varasemates astmetes ja üliõpilaste toetussüsteemid.

Kõrghariduse rahastusmodelite liigitamisel on öeldud, et sisuliselt saab rääkida kahest mudelist: tasuta nn Põhjamaade mudelist ning Anglo-Ameerika mudelist, mis kehtib ka Jaapanis ja Koreas ning kus õppijate omapanus on suhteliselt suur. Viimase mudeli sotsiaalsem versioon on kasutusel Hollandis, kus õppijate omapanus on läbiv, aga summa on pigem mõõdukas – 2400 eurot. Ülejäänud kasutavad alarahastuse leevendamiseks vahevariante. Eesti seisukohast vaadates tuleks käsitleda ka nn Ida-Euroopa mudelit, mis kehtis Eestis enne 2013. aastat.

Tasuta ehk Põhjamaade mudeli plussid ületavad piisava rahastuse korral kindlasti miinused. Mõistlik on seda kombineerida eraldiseisvate tasuliste paindlike võimalustega, nt mikrokraadidega täiskasvanud õppijale. Oluline on, et tasuta haridusele lisanduks ka õppelaenu ja -toetused, mis võimal-

davad õpingutele pühenduda. Probleemiks võib olla see, kui tasuta (ja kalli) hariduse saajad suures mahus riigist lahkuvad. Viimane peaks olema meil vähenev risk eeldusega, et palgatasemed Põhjamaadele samm-sammult järele jõuavad. Kui rakendada seda mudelit ebapiisava rahastusega (nagu täna Eestis), siis kannatab kvaliteet, kõrgkoolid piiravad ligipääsu, võimekamad noored lahkuvad välismaale, akadeemiliste töötajate järelkasvu vähenemine toob kaasa veel suuremad probleemid tulevikus.

Osaliselt tasulise ehk nn Hollandi mudeli puhul peaksid kõik õppijad maksma mõõdukat omaosalustasu või administreerimismaksu, mida saab katta õppelaenuga. Riik maksab laenu või tasu tagasi peamiselt hilisema töökohta (piirkond, amet, X arv tööaastaid) alusel. Sellele võivad lisanduda täiskasvanud töötavatele inimestele mõeldud täielikult tasulised osakoormusega õppekavad seal, kus selleks on turunõudlus. See süsteem võiks sisse tuua maksimaalselt pool kõrghariduses puuduolevast rahast ehk kasvama peaks ka riigi panus. Mõõdukas ja kõigile ühetaoline tasu ei tohiks kedagi kõrgharidusest kõrvale jätta, kuid suunab teadlikumaid erialavalikuid, kasvatab õppijate nõudlikkust. Oht on see, et madalama sissetulekuväljavaatega erialasid ei valita ning tekivad ebamõistlikud kulud süsteemi ülahoidmiseks.

Suure tasuga ehk Anglo-Ameerika mudeli puhul maksavad tudengid kõrget õppeteenustasu (nt Suurbritannias keskmiselt 15 000 EUR, Austraalias kuni 10 000 EUR; välismaalased 2–3 korda enam). Õpinguid aitab katta laen, mida tuleb hakata tagasi maksma alles alates teatud sissetulekust. Nii Suurbritannias kui Austraalias on tasu viimastel kümnenditel tõstetud ning pidevalt kasvavas hinnas nähakse ka selle mudeli peamist ohtu. Ka seostub kõrgemate tasudega tudengite töötamine. Samas pole tõestatud, et tasu tõstmine mõjuks väga negatiivselt erialade valikule või suurendaks ebavõrdsust. Suurbritannia näitel on hoopis leitud, et tasu sisseviimine 1990-ndate teises pooles andis võimaluse neile, keda varem takistas süsteemi alarahastuse tõttu piiratud ligipääs kõrgharidusele. Tänu toetustele ja laenusüsteemile ei tähenda isiku suur osalus aga samavõrra suurt kokkuhoidu riigile.

Meie vana ehk Ida-Euroopa mudeli ainus pluss on selle paindlikkus ja lihtne rakendamine. Teisalt süvendab see varasematel astmetel tekkinud ebavõrdsust veelgi, kui madalamate õppetulemustega noored, kes on sageli ka madalama sotsiaal-majandusliku taustaga peredest, peavad oma õpingud täismahus kinni maksma. See soosib õppijate arvu kasvu ärianduses-halduses-õiguses ja veel üksikutel erialadel, kus saab tasu küsida, ei lahenda kõrghariduse rahastuse probleemi ega suurenda selle vastavust tööturu vajadustele. On oht eri kvaliteedistandardite tekkeks.

Kokkuvõttes pole lihtsaid lahendusi ning iga variandi puhul peab riigi osalus suurenema. Küsimus on, kui palju ja kas saavutame seejuures ka riigi strateegilistes kavades soovitud eesmärgid: kvaliteet ja rahvusvahelisus, (võrdne) ligipääs, vastavus tööturuvajadustele ning elukestva õppimise toetus.

OECD on üle kümne aasta tagasi soovitanud Eestile nn Hollandi mudelit, ülikoolide esimene eelistus on olla Põhjamaade hulgas.

Ülikoolid ja raha

Jaak Aaviksoo

akadeemik

Riigikogus loodud kõrghariduse toetusrühm korraldas äsja Toompeal seminari, harutamaks lahti tasapisi kogunenud probleemide pundart. Seminari nimetuseks paljutähendavalt – ühed ei saa ja teised ei taha enam vanaviisi.

Tasuta kõrghariduse nime all tuntuks saanud reform aastatel 2013–16 kasvatas ülikoolide riigieelarvelist rahastamist 51 miljoni euro võrra (43%) ja tagas kõigile eesti keeles ja täisajaga õppivatele üliõpilastele võimaluse tasuta õppida. Sellega kaotati Eestis nn Ida-Euroopa kõrgharidusmudel, mille kohaselt ülikooli konkursiga sisse pääsenud said praktiliselt piiramatut aja tasuta õppida ja akadeemiliselt nõrgemad pidid oma õpingud ise kinni maksma.

Kahetsusväärset külmutasid reformijärgsed valitsused kõrghariduse rahastamise 2016. a tasemel, mille tulemusena on see üldise majandusliku edenemise ja palgatõusu taustal tänaseks suhteliselt ligi kolmandiku võrra kahanenud. Eriti suure surve all on rakenduskõrgkoolid ja väikese teadusrahastuse osakaaluga kunsti- ja muusikaakadeemia. Tänapäevaks on see väga tõsine probleem.

Tööandjad osundasid seminaril üsna valjuhäälselt kõrghariduse struktuursetele probleemidele – lõpetajate erialajaotus ei vasta majanduse vajadustele ja omandatud oskused tööturu ootustele. Ka see on tõsine probleem, mille tõstatamise põhjendatust kinnitab lõpetajate palgastatistika. Eestis on kõrgharidusega kaasnev keskmine palgalisa arenenud riikide võrdluses üks väiksemaid – me ei näe diplomiga kaasas käivat tööpanuse ehk tööviljakuse kasvu. Struktuurset konflikti rõhutab veelgi erinevus värske lõpetajate palgatasemetes – vastavalt alla 1000 euro kuus madala ja üle 2000 euro kuus suurema nõudlusega erialadel.

Poliitikud-haridusametnikud viitasid omalt poolt äsjasele otsusele suurendada teaduse rahastamist 1%-ni SKP-st ehk 56 miljoni võrra, millest suurem osa jõudis ühel või teisel moel ülikoolidesse. Väärrib märkimist, et ülikoolid eelistasid teadusraha suurendamisele selgelt õpperaha lahtikülmutamist, ent poliitiline otsus oli vastupidine.

Teadusrahastuse kasv suurendas tuntavalt akadeemiliste töötajate arvu, kusjuures professorite arv on isegi kahekordistunud ning seda olukorras, kus üliõpilaste arv on langenud. Tõsi, kehtivate reeglite kohaselt ei tohigi seda raha kasutada üliõpilaste õpetamiseks. Aga võib kasutada õppejõudude poolt tehtava teadustöö eest tasumiseks. Üldise arvamuse kohaselt pole aga teadus- ja õpperaha kasutamise riiklikes reeglites ja arvestuses selgust ning seeläbi on kahanenud vastastikune usaldus nii ülikoolide sees kui vahel ning ka statistiline võrdlus teiste riikidega on peaaegu võimatu. Ka see on tõsine probleem.

Pildi täienduseks lisan veel mõned tähelepanekud. Mitmed nooremad õppejõud teenivad alla üldhariduskoolide õpetajate miinimumpalga, samas kui tipptheadlasi värvatakse ka 9000-eurose kuupalga eest. Ehkki ingliskeelsed programmid võimaldavad võtta täiemahulist õppemaksu, õpib enamik kaugetest riikidest pärit tudengeid valdavalt Eesti maksumaksja kulul. Suure nõudlusega erialadel on akadeemilise töötaja kohta üle 20 üliõpilase, väiksema nõudlusega erialadel aga kohati alla 2 üliõpilase.

Sellises keskkonnas on oma sissetulekute kasvatamiseks vaid üks kindel tee – eurograndid, millega kaasneb aeganõudev pidev taotluste kirjutamine ja mahukas aruandlus. Üks briti kolleeg osundas tabavalt, et niisuguses olukorras hakkavad üliõpilased raha teenimist segama. Nii ongi juhtunud.

Ülaltoodud probleemidega tuleb tegeleda ja kindlasti üksteisega seotult. Mulle tundub, et üks põhjuseid õppetöö rahastuskriisi tekkimisel ongi poliitiline arusaamine, et lihtsalt raha juurde andes tegelikult midagi ei muutu.

Samas on mõtlemapanev, et neist probleemidest, lahendustest rääkimata, pole midagi jõudnud haridusministeeriumis valminud hariduse ja teaduse arengukavadesse. Need ilusad, ontlikud ja poliitkorrektsed konsensusdokumendid, kus kõik tähtsad märksõnad on ilusti ritta seatud, tegelevad suuresti näivuse loomise ja kõigile meeldimisega. Tegelik elu on aga täis probleeme ja nende lahendamiseks tuleb teha valikuid.

Ja valikute tegemisega ei anna oodata. Tahaks loota, et see kõrghariduskogukond, kes Toompeal kogunes, käivitab haridusministeeriumis sisulise tegevuse, mille tulemusena sõnastatakse võimalikud poliitilised valikud olukorra parandamiseks. On selge, et pikaajalised lahendused vajavad sekkumist seaduse tasemel ja see saab usutavalt sündida vaid peale Riigikogu valimisi. Ja sedagi vaid siis, kui need valikud saavad kirja erakondade valimisplatvormides ja seejärel koalitsioonileppes.

Seni aga tuleks haridusministril kiiremas korras leida võimalus rahastuskriisi leevendamiseks kehtivate reeglite raames, sõnastades samas palju selgemini ja nõudlikumalt ka ühiskonna ootused. Ülikoolidel tuleks aga olla valmis oluliselt tõsisemateks struktuurseteks ja sisulisteks ümberkorraldusteks, kui nad seni on suutnud ellu viia.

Eesti hariduslepe sõlminud organisatsioonide⁹ sisend

Eesti teaduslepe tõi probleemid teaduse rahastamises avalikkuse teadvusesse ja riik võttis vastu vajalikud otsused. Sellest samast hetkel ikka veel puudulikust teadusrahast makstakse kinni ka suur osa õppetööd, sest õppetöö läbiviimiseks mõeldud rahast lihtsalt ei jätku. Suur osa õppetööd tehakse aga suisa tasuta, sest ka teadusrahast ei jätku. Kui soovitatav kõrghariduse tegevustoetuse sihttase on 1,5% SKTst – nagu Põhjamaades –, siis vireleb Eesti 1% juures ja riigieelarve strateegia järgi langeks see lausa 0,5%-ni. Juba praegu saab kolmandik akadeemilisi töötajaid vähem palka kui üldhariduskoolide õpetajad (keskmine palk 1653 eurot). Tegelikult iseloomustab kogu Eesti haridussektorit (kaasa arvatud üldharidus) krooniline alarahastatus, millega kaasneb järelkasvu suur puudus ja töötajaskonna ülekoormus. Eesti noored ei tule doktoriõppesse ja need, kes tulevad, ei vali akadeemilist karjääri, vaid lahkuvad erasektorisse, kus stressi vähem, palk parem ja töökohakindlus suurem. Tulemuseks on kõrghariduse kvaliteedi langus. Õigushariduse kvaliteedi ilmse allakäigu üle löid hiljuti häirekella tippjuristid, eesotsas Riigi kohtu esimehega. Kõik teised teadussuunad on samasse punkti teel.

Hariduslepe sõlminud organisatsioonid leiavad, et haridussektori käsitlemine jupiti ja sektori eri osade vastandamine on olnud Eestile kahjulik. Ainult laiahaardeline ja ambitsioonikas strateegia, mis käsitleks haridusvaldkonda tervikuna, suudab meid praegusest kriisist välja tuua. Meie toetame piisava rahalise kattega ettenägelikku pikaajalist strateegiat, mis tagaks kogu haridusvaldkonna töötajate palgakindluse nii praegu kui ka kaugemas tulevikus. Strateegia peaks sisaldama järgmist.

- 1. Nii kõrghariduse riigipoolset rahastamist kui ka üldhariduse õpetajate palgafondi rahastamist tuleb suurendada vähemalt 1,5%-ni sisemajanduse koguproduktist ning edaspidi rahastust hoida vähemalt samal tasemel. Selleks tuleb 2021. aastal riigieelarve strateegias ette näha sihttasemeni jõudmist kolme aasta jooksul võrdsete osade lisandumisega.**

1,5% on Põhjamaade mudel, mis toimib hästi ja mille me tahame eeskujuks võtta. Praeguse seisuga sarnaneb see rektorite pakutud summaga (100 miljonit juurde aastas), sidumine SKT-ga (ükskõik mis kujul) väldiks aga väljakujunenud olukorda, kus tehakse küll head plaanid (nt õpetajate miinimumpalk = 120% Eesti keskmisest palgast), aga realselt jääb rahastus maha nii SKT kui palgade tõusust.

⁹ Eesti hariduslepe sõlminud organisatsioonid: Eesti Üliõpilaskondade Liit, Eesti Haridustöötajate Liit, Akadeemiliste Ametiühingute Nõukogu (TÜ, TLÜ, EMÜ, TKTK ametiühingud), Eesti Kõrgkoolide, Teadus- ja Arendusasutuste Ametiliitude Ühendus UNIVERSITAS, Eesti Õpilasesinduste Liit, Eesti Noorte Teaduste Akadeemia.

- 2. Oleme veendunud, et tasuta eestikeelne kõrgharidus on avalik hüve, millele tuleb tagada vaba ligipääs. Koos jätkusuutliku rahastamisega on võimalik tagada tasuta eestikeelne kõrgharidus.**

Tasulise kõrghariduse tingimustes on andekatel noortel motivatsioon lahkuda Põhjamaadesse tasuta õppima või, kui ollakse valmis/suutelised maksma, eelistatakse Lääne-Euroopa ülikoole. Andekate noorte lahkumine toob kaasa allakäiguspiraali, kus aina vähematel andekatel noortel on motivatsiooni õppida Eestis. Eesti noort motiveerib astuma Eesti ülikooli võimalus õppida eesti keeles ja tasuta. 60% Eesti tudengeid elab suhtelises vaesuses ning veidi vähem kui 20% neist absoluutses vaesuses¹⁰.

- 3. Riigipoolse rahastuse suurenemine peab tagama kõikidele haridusvaldkonna töötajatele motiveerivad töötingimused (sh ametikoha- ja palgastabiilsuse) ning tööülesannete mahtumise seaduses ettenähtud tööaja sisse.**

Ilma selleta ei ole akadeemiline töö atraktiivne. Kõrgharidustöötajaid esindavad organisatsioonid on HTM-ile esitanud oma visiooni akadeemiliste töötajate ametikoha- ja palgastabiilsuse tagamiseks.¹¹

- 4. Üliõpilaste stipendiumid ja toetused peavad olema vastavuses elukalliduse kasvuga.**

68% Eesti üliõpilastest töötab õpingute kõrvalt¹². Toetused on aga viimased kaheksa aastat püsinud samad ja elukalliduse tõusuga kaotanud oma väärtuse.

Me oleme valmis hariduslepet kõikide erakondade ja ministriarutamisega uuesti arutama ja avama, ümber tegema, uutele alustele viima, jne. Põhiline on see, et me jõuaks konsensusliku ja siduva kokkulepeni, mis tagaks võimalikult kiiresti Eesti haridussektorile hädavajalikud lisaressursid.

¹⁰ https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/eurostudent_vi_eesti_aruanne_2017.pdf

¹¹ <https://union.ee/wp-content/uploads/2021/03/Akadeemilise-tootaja-pohipalk.pdf>

¹² https://www.hm.ee/sites/default/files/eurostudent_eesti_analuus_29.04.2020.pdf

